

Opinnäytetyö (YAMK)

Sosiaali-ala

2019

Emma Storgård

LASTEN OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

OPINNÄYTETYÖ (AMK / YAMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma | Sosionomi YAMK

2019 | 69 sivua, 4 liitesivua

Emma Storgård

LASTEN OSALLISUUDEN VAHVISTAMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Kehittämiprojektin tarkoituksena oli lasten osallisuuden vahvistaminen Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa. Kehittämiprojektin tarve nousee valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta, jossa otetaan esille lasten osallisuuden merkitys toiminnan suunnittelemisessa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. Osallisuus oli myös yksi Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen painopistealueista toimintakaudella 2017–2018.

Kehittämiprojektin tehtävänä oli luoda varhaiskasvatuksen henkilöstön käyttöön helposti saatavilla oleva ja selkeä tieto- ja menetelmäkansio, josta voi löytää teoriaa ja uusia tapoja lasten osallisuuden toteuttamiseen. Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa on uudet toiminnan painopistealueet joka toimintavuodelle, joten tämän kehittämiprojektin tavoitteenä on myös auttaa muistamaan osallisuuden tärkeys kaikessa toiminnassa ja tuottaa pysyvää materiaalia, johon voi helposti palata.

Kehittämiprojektissa käytettyjä menetelmiä olivat benchmarking, jota toteutettiin vertaiskäynteinä ja hakemalla tietoa hyvistä käytännöistä esimerkiksi kirjallisuudesta, sekä aivoriihityöskentely. Aivoriihityöskentelyyn osallistui varhaiskasvattajia sekä Paraisten kaupungista että vertaiskäynneiltä.

Kehittämiprojektin tuotoksena syntyi Matkalla osallisuuteen - kansio, johon on kerätty teoriaa osallisuudesta, varhaiskasvattajien ajatuksia sekä menetelmiä ja kirjallisuus- ja linkkiluettelo lasten osallisuuteen liittyen. Matkalla osallisuuteen-kansio tulee Paraisten kaupungin varhaiskasvattajien käyttöön.

ASIASANAT:

Varhaiskasvatus, osallisuus, benchmarking.

MASTER'S THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Master of Social Services

2019 | 69 pages , 4 pages in appendices

Emma Storgård

ESTABLISHING CHILDREN'S PARTICIPATION IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

The purpose of this development project was to establish children's participation in early childhood education in the city of Parainen. The need for this development project came from the national plan for early childhood education where children's participation has a significant role in planning, implementing and evaluating the activities. Children's participation was also one of the main priorities in the early childhood education in the city of Parainen during the term of 2017–2018.

The task of this development project was to create for early childhood education personnel an easily accessible and clear information and methodology folder, from which they can find theory and new ways of implementing child participation. Early childhood education in the city of Parainen has new focus areas for every year, so the goal of this development project is also to keep in mind the importance of participation in all activities and to produce permanent material they can easily return to.

The methods used in this development project were brainstorming and benchmarking, which was carried out as peer-to-peer visits, as well as seeking information on good practices from for example literature. Early childhood educators from both the city of Parainen and the peer-to-peer visits participated in the brainstorming work.

The end product of this development project was the "On the way to participation" folder, in which is gathered theory of participation, early childhood educators ideas and methods, and a list of literature and links about children's participation. The "On the way to participation" folder will be available for early childhood educators in the city of Parainen.

KEYWORDS:

Early childhood education, participation, benchmarking.

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	6
2 KEHITTÄMISPROJEKTIN KUVAUS	7
2.1 Kehittämiprojektin tausta ja tarve	7
2.2 Kehittämiprojektin tavoite ja tehtävä	8
2.3 Kehittämiprojektin toimintaympäristö	9
2.4 Kehittämiprojektin ohjausryhmä	10
3 TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ VARHAISKASVATUS	12
3.1 Varhaiskasvatuksen kehitys Suomessa	12
3.2 Varhaiskasvatuksen tehtävä, järjestäminen ja toimintamuodot	13
3.3 Varhaiskasvatussuunnitelman tasot	15
3.4 Pedagogiikka varhaiskasvatuksessa	16
3.5 Kasvatuskumppanuus	17
4 OSALLISUUS -KÄSITTEEN MÄÄRITTELYÄ JA SISÄLTÖÄ	20
4.1 Katsaus osallisuuteen käsitteenä	20
4.2 Osallisuus varhaiskasvatuksessa	23
5 TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA SUOMALAISESSA VARHAISKASVATUKSESSA	33
6 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTUS	37
6.1 Toimintatutkimuksellinen työskentelyote	37
6.2 Kehittämiprojektin vaiheet	38
6.3 Kehittämiprojektissa käytetyt menetelmät	43
6.4 Aineistot ja analyysi	47
7 MATKALLA OSALLISUUTEEN -KANSIO	50
7.1 Kansion rakenne	50
7.2 Osa 1: teoretietoa osallisuudesta varhaiskasvatuksessa	50
7.3 Osa 2: ajatuksia ja menetelmiä	51
7.4 Osa 3: kirjallisuus- ja linkkiluettelo	53
8 YHTEENVETO JA ARVIOINTI	55

8.1 Yhteenveto	55
8.2 Aivoriihien etiikka	58
8.3 Arviointi	59
9 POHDINTA	62
LÄHTEET	63

LIITTEET

Liite 1. Matkalla osallisuuteen -kansion sisältö.

Liite 2. Varhaiskasvattajien ajatuksia lasten osallisuudesta.

KUVIOT

Kuvio 1. Paraisten kaupungin organisaatio (Parainen 2019a).	9
Kuvio 2. Kehittämiprojektin ohjausryhmä.	11
Kuvio 3. Osallisuuden toiminnat. (Leemann ym. 2015, 6.)	22
Kuvio 4. Shierin osallisuuden tasomallin pääkohdat. (Leinonen 2014, 23; Shier 2001, 110.)	24
Kuvio 5. Lasten osallisuuden rakentuminen varhaiskasvatuksessa. (Venninen ym. 2010, 64–65.)	36
Kuvio 6. Projektin alkuperäisen suunnitelman mukainen eteneminen.	39
Kuvio 7. Kehittämiprojektin eteneminen vaiheittain 2017–2019.	42
Kuvio 8. Aivoriihityöskentelyn vastausten jakautuminen.	48
Kuvio 9. Näkökulmat lasten osallisuuden toteutumiseen Matkalla osallisuuteen -kansiossa.	51
Kuvio 10. Matkalla osallisuuteen kansion toisen osan sisältö.	52
Kuvio 11. Varhaiskasvattajien aivoriihiajatuksia lasten osallisuudesta.	56
Kuvio 12. Varhaiskasvattajien aivoriihiajatuksia leikistä ja osallisuudesta.	56
Kuvio 13. Varhaiskasvattajien aivoriihiajatuksia pienryhmätoiminnasta.	57
Kuvio 14. Varhaiskasvattajien aivoriihiajatuksia lasten osallistumisesta arjen toimiin.	57

1 JOHDANTO

Tässä raportissa kerrotaan kehittämisprojektista, jonka tarkoituksena oli vahvistaa lasten osallisuutta Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa. Kehittämistyö tapahtui aikavälillä syksy 2017– kevät 2019.

Kehittämisprojektin tarkoituksena oli koota varhaiskasvatuksen henkilökunnalle tieto- ja menetelmäkansio lasten osallisuudesta. Tavoitteena oli, että varhaiskasvattajat löytävät tieto- ja menetelmäkansion avulla uusia toimintatapoja ja teoriaa toimintansa tueksi. Paikoissa, joissa osallisuuden toteutuminen on jo pitkällä, voidaan paketista saada vahvistusta omille toimintatavoille. Materiaalia menetelmäpakettia varten on kerätty kuulemalla Paraisten kaupungin varhaiskasvattajia ja tekemällä kolme vertaiskäyntiä muihin kuntiin. Lisäksi materiaalia on etsitty kirjallisuudesta ja internetistä.

Lasten osallisuus on yksi tärkeistä teemoista valtakunnallisessa Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016) ja se on myös Paraisten kaupungissa nostettu keskeiseksi kehittämiskohteeksi varhaiskasvatuksessa. Lasten osallisuuden toteutuminen vaatii henkilökunnalta perehtymistä aiheeseen ja tahtoa tehdä asiat toisin kuin aiemmin.

Kehittämisprojektin kirjallisessa osiossa käsitellään aluksi kehittämisprojektin taustaa, tavoitetta ja tehtävää, sekä kuvaillaan kehittämisprojektin toimintaympäristöä ja organisaatiota eli Paraisten kaupungin varhaiskasvatusta. Seuraavissa kappaleissa avataan varhaiskasvatusta toimintaympäristönä, osallisuuden käsitettä, ja tieto- ja menetelmäkansion kokoamisessa käytettyjä menetelmiä. Kirjallisen osion lopussa kerrotaan kehittämisprojektin kulusta ja viimeisenä pohditaan vielä tieto- ja menetelmäkansion tulevaisuutta sekä jatkokehittelyä.

2 KEHITTÄMISPROJEKTIN KUVAUS

2.1 Kehittämiprojektin tausta ja tarve

Kehittämiprojektin idea syntyi kiinnostuksestani lasten osallisuuden huomioimiseen työssäni varhaiskasvatuksessa. Sosionomi (YAMK)-opintojen alkuvaiheessa, syksyllä 2017, oli osallisuuteen liittyvä opintojakso, jonka aikana sain syvennettyä tietojani osallisuudesta. Tämän opintojakson aikana alkoi hahmottua myös kehittämiprojektin aihe. Lasten osallisuus oli yksi keskeisistä kehittämisen kohteista työpaikallani Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa toimintavuonna (syksystä kevääseen) 2017– 2018.

Osallisuuden edistämisen ja tietoisien kehittämisen vaade nousee valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelman perusteista (2016, 30). Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman noudattaminen on lakisääteistä. Aiheen ajankohtaisuudesta kertoo myös se, että Kansainvälisen Lapsen oikeuksien päivän ja -viikon aihe vuonna 2018 oli osallisuus (Lapsen oikeuksien viikko 2018).

Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen henkilöstölle järjestetään vuosittain toimintakauden alussa elokuussa Kick off-koulutuspäivä. Syksyn 2017 koulutuspäivässä oli kasvatustalon asiantuntija puhumassa lasten osallisuudesta henkilöstölle. Osallisuutta edistävä työ jatkui päivähoitopaikkojen omissa pedagogisissa kehittämisilloissa syksyllä 2017. Toimintavuoden 2017– 2018 aikana heräsi paljon kysymyksiä lasten osallisuuden toteutumisesta ja huomioon ottamisesta.

Oman työyhteisön jäsenten kanssa käydyt keskustelut lasten osallisuudesta ja sen merkityksestä vahvistivat käsitystäni siitä, että aihe vaatii vielä huomiota ja henkilöstö kokee tarvetta tietopohjan vahvistamiseen. Keskusteluissamme Paraisten kaupungin varhaiskasvatuspäällikön kanssa tulimme siihen päätelmään, että monissa Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen yksiköissä osallisuus oli toteutunut jonkin verran jo aiemminkin, kun taas joissakin yksiköissä se aiheutti vielä päänvaivaa. Nämä keskustelut tukivat ajatusta siitä, että osallisuuden vahvistamiselle on tarve.

Osallisuuden käsite on laaja ja se voidaan ymmärtää monella eri tavalla. Varhaiskasvatuksessa on käytössä paljon eri menetelmiä osallisuuden lisäämiseen. Eri yksiköissä osallisuus toteutuu eri tasoilla. Eroja on sekä lasten että vanhempien osallisuuden toteutumisessa. Joissakin yksiköissä/ryhmissä erityisesti lasten osallisuudessa ollaan jo pitkällä, kun taas joissakin yksiköissä/ryhmissä otetaan vasta ensituntumaa aiheeseen.

Lapsilla ja vanhemmilla tulisi olla yhtäläiset mahdollisuudet osallisuuteen yksiköstä riippumatta.

2.2 Kehittämiprojektin tavoite ja tehtävä

Koska omat kokemukseni lasten osallisuuden huomioimisesta olivat positiivisia, päätimme yhdessä Paraisten kaupungin varhaiskasvatuspäällikön kanssa, että kokoan tieto- ja menetelmäpaketin lasten osallisuuden huomioimisesta Paraisten varhaiskasvatuksen työntekijöille osaamistason nostamiseksi.

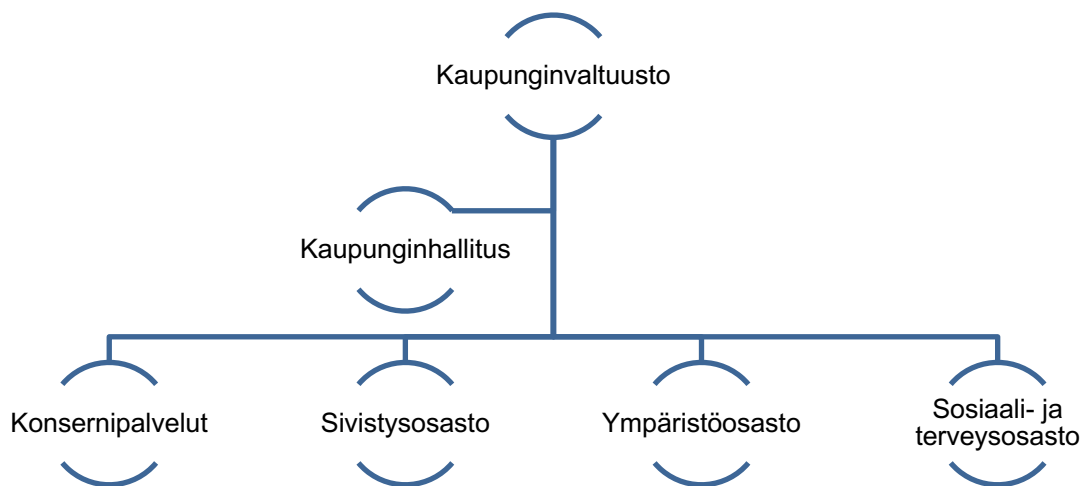
Tehtäväni kehittämiprojektin toteuttajana oli suunnitella miten lasten osallisuutta lähde-tään vahvistamaan ja toteuttaa kehittämiprojekti tämän suunnitelman pohjalta. Kehittä-misprojektin tehtävänä oli tuottaa henkilökunnalle helposti saatavilla oleva, selkeä tieto- ja menetelmäkansio, josta voi löytää teoriaa ja uusia tapoja lasten osallisuuden toteutta-miseen. Kansion on tarkoitus vahvistaa ja tukea jo olemassa olevaa osaamista sekä rikastuttaa ryhmien toimintaa. Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa on uudet toi-minnan painopistealueet joka toimintakaudelle, joten tämän kehittämiprojektin tarkoitus on myös pitää mielessä osallisuuden tärkeys kaikessa toiminnassa ja tuottaa pysyvää materiaalia, johon voi helposti palata.

Tieto- ja menetelmäkansion tehtävä on madaltaa kynnystä lasten osallisuuden huomioi-miseen ja osoittaa, että keinot eivät ole vaikeita tai monimutkaisia. Tärkeää on myös se, että saataisiin niin sanottu hiljainen tieto näkyväksi ja yhteiseen käyttöön. Tarkoituksena on innostaa kasvattajia näkemään lasten osallisuus uudenlaisena tapana tehdä työtä ja myös helpottaa tätä työtä kokoamalla keräämäni materiaali ja työn edetessä löytämäni menetelmät yhteen.

Kehittämiprojektin tavoite pitemmällä aikavälillä on lasten osallisuuden lisääminen Pa-raisten kaupungin varhaiskasvatuksessa. Tavoitteena on nostaa esille erilaisia työta-poja, joilla osallisuutta voidaan lisätä ja vahvistaa, sekä luoda ilmapiiriä, jossa osallisuus nähdään mahdollisuutena ja voimavarana eikä hankalana ja kuormittavana. Lasten osal-lisuus on tärkeässä osassa valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa, ja se on nostettu myös Paraisilla heti esille yhtenä tärkeimmistä kehittämisen alueista. Koen itse lasten osallisuuden tärkeänä ja mielenkiintoisena aiheena, jota haluan tarkastella lähem-min ja osaltani madaltaa kynnystä ottaa lapset osallisiksi toiminnan suunnitteluun, toteut-tamiseen ja arviointiin.

2.3 Kehittämiprojektin toimintaympäristö

Kehittämiprojektini toimintaympäristönä on Paraisten kaupunki ja siellä varhaiskasvatus. Paraisten kaupungissa ylin päätösvalta on kaupunginvaltuustolla, joka valitsee kaupunginhallituksen ja lautakuntien jäsenet. Kaupunginhallitus vastaa kaupungin hallinnosta, taloudesta sekä kaupunginvaltuuston päätösten valmistelusta ja täytäntöönpanosta. Paraisten kaupungissa on noin 1000 hengen henkilöstö, joka huolehtii palveluiden tuottamisesta ja päivittäishallinnosta. Varhaiskasvatus (päivähoito) kuuluu sivistysosastoon, jonka osastopäällikkönä toimii opetuspäällikkö. Sivistystoimen muita yksiköitä Paraisilla ovat suomenkielinen koulutus, ruotsinkielinen koulutus, kulttuuri, kirjasto ja kansalaisopisto Kombi. Varhaiskasvatuspäällikkö on aktiivisesti osallistunut kehittämiprojektiin mentorina ja ohjausryhmän jäsenenä. (Parainen 2019a & b.)

Kuvio 1. Paraisten kaupungin organisaatio (Parainen 2019a).

Työskentelen Koivuhaan päiväkodissa lastentarhanopettajana. Toimintakauden 2017–2018 työskentelin ryhmässä, jossa oli 21 viisivuotiasta lasta. Tiimissäni työskenteli kaksi lähihoitajaa. Ryhmässä kehitettiin ulkoilmapainotteista toimintaa, ja otimme vahvasti huomioon myös lasten osallisuuden toiminnan suunnittelussa ja arvioinnissa.

Paraisten varhaiskasvatuksen toimintamuotoja ovat päiväkotihoido, perhepäivähoito ja ryhmäperhepäivähoito sekä leikkipuistotoiminta. Päiväkoteja on Paraisten kunta-alueella yhdeksän ja ryhmäperhepäiväkoteja viisi. Leikkipuistotoimintaa järjestetään

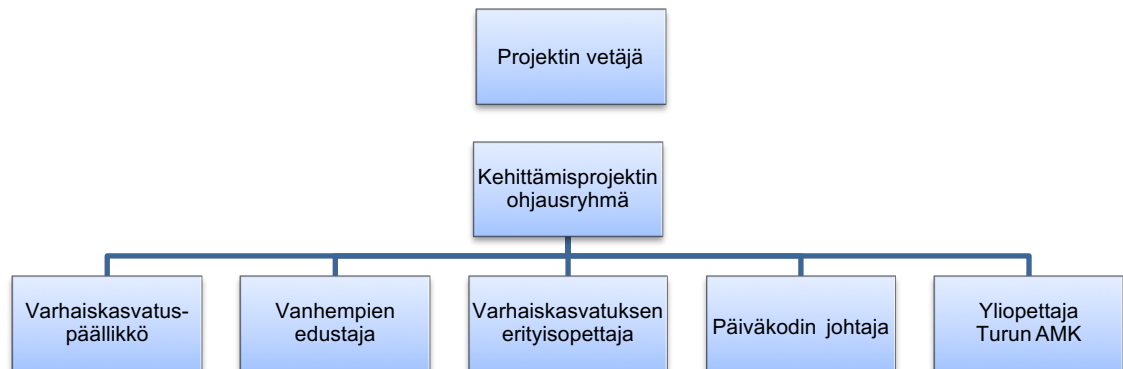
perhetalo Ankkurin yhteydessä sijaitsevassa Ankkuripuistossa. Paraisten kunta-alueen lisäksi Nauvossa, Korppoossa, Houtskarissa ja Iniössä on päiväkodit, ja leikkipuistotoimintaa on Nauvossa ja Utössä. Varhaiskasvatusta toteutetaan Paraisilla suomeksi ja ruotsiksi. (Parainen 2019c.)

Tein kehittämisprojektin ensisijaisesti Paraisten kunta-alueen päiväkodeissa, mutta tuotoksen on tarkoitus palvella koko Paraisten varhaiskasvatusta. Kehittämisprojektia varten vierailin joissakin kunnan päiväkodeissa, ja osa henkilökunnasta osallistui kehittämisprojektiin kesän 2018 yhteispäivystyksen aikana. Henkilökunta on osallistunut projektiin aktiivisesti ja myönteisellä asenteella. Kehittämisprojektiin on osallistunut lastentarhanopettajia, lastenhoitajia sekä avustajia eri päiväkodeista.

2.4 Kehittämisprojektin ohjausryhmä

Kehittämistoiminnassa organisaatiot ovat monesti matalan hierarkian organisaatioita, joissa pääpaino on asiantuntijuudella. Ohjausryhmään kootaan kehittämisen kannalta oleelliset tahot. Tarkoituksena on erilaisten intressien kohtaaminen ja niiden jäsentäminen. (Toikko & Rantanen 2009, 59.)

Paraisten varhaiskasvatuspäällikkö lupautui jo alkumetreillä mukaan projektiin ja sen ohjausryhmään (Kuvio 2). Seuraavaksi pyysin mukaan yhden päiväkodinjohtajan ja varhaiskasvatuksen erityisopettajan. Kokoonpano oli vielä varsin pieni mielestäni, mutta toisaalta tärkeintä oli, että jäsenet edustavat eri näkökulmia. Tutoropettajani kuuluu myös ohjausryhmään, ja häneltä tuli ehdotus, että ohjausryhmään voisi kuulua myös vanhempien edustaja. Valitettavasti mukana ollut varhaiskasvatuksen erityisopettaja lopetti työnsä kaupungin palveluksessa, joten hän osallistui vain ohjausryhmän ensimmäiseen kokoontumiseen.

Kuvio 2. Kehittämisprojektin ohjausryhmä.

Vastaan itse kehittämisprojektin vetämisestä ja ohjausryhmältä odotan tukea ja näkemyksiä työn edetessä. Varsinaista projektiryhmää minulla ei ole, mutta toimijoina ovat Paraisten varhaiskasvatuksen työntekijät ja asiakkaat. Kierrän päiväkodeissa ja kerään materiaalia. Tähän tarvitsen koko henkilökunnan aktiivista osallistumista.

3 TOIMINTAYMPÄRISTÖNÄ VARHAISKASVATUS

3.1 Varhaiskasvatuksen kehitys Suomessa

Saksalainen Friedrich Fröbel aloitti lastentarhatoiminnan Saksassa vuonna 1840 kehittyään ensin omaa näkemystään pienten lasten opettamisesta. Fröbelin ajatusten mukaan lapsi on erilainen kuin aikuinen, ja sen pitää näkyä myös opetusmenetelmissä. Uno Cygnaeus toi Fröbelin ajatukset Suomeen ja hänen ehdotuksensa mukaisesti perustettiin Suomen ensimmäinen lastentarha vuonna 1863. Tämän lastentarhan ensisijainen tavoite oli lasten opettaminen. Samalla vanhempien työt siirtyivät kotien ulkopuolelle teollistumisen myötä ja lapsille tarvittiin päivähoitoa. Tähän tarpeeseen vastasi Hanna Rothman perustamalla Helsinkiin kansanlastentarhan vuonna 1888. Lastentarhojen ohjaus ja valvonta olivat ensin kouluhallituksen kansanopetusosaston alaisina, kunnes ne 1924 siirrettiin sosiaaliministeriön lastensuojelutoiminnan alaisuuteen. (Hujala ym. 1998, 109–110.; Eerola-Pennanen ym. 2017, 22–23.)

Vuoteen 1973 asti päivähoitotoiminta oli pääasiassa kotikasvatusta tukevaa avohuoltoa vähäosaisimmille perheille ja sitä hallinnoitiin lastensuojelulain kautta. Naisten työssäkäynnin lisääntyä päivähoitopaikoista alkoi olla pulaa. Vuonna 1973 tuli voimaan päivähoitolaki, joka paitsi yhdisti eri päivähoitomuodot päiväkodeiksi, otti myös perhepäivähoidon ja leikkitoiminnan päivähoiton piiriin. Lain myötä päivähoiton tehtäväksi tuli sosiaalipoliittinen ja kasvatuksellinen tehtävä. Näiden tärkeiden tehtävien pohjalta syntyi *educare*-malli, joka yhdistää opettamisen ja hoidon. Samalla päivähoito muuttui maksulliseksi, kaikille tarkoitetuksi tarveharkintaiseksi palveluksi. Tarveharkintaisuus aiheutti sen, että vähät päivähoitopaikat osoitettiin vähätuloisimmille perheille, jolloin päivähoitoa leimasi maine sosiaalipoliittisena toimintana. Vuonna 1980 päivähoidolle määriteltiin kasvatukselliset tavoitteet lakiin lisätyllä kasvatustavoitepykälällä. (Eerola-Pennanen ym. 2017, 23–24.)

1990-luvulla tuli voimaan subjektiivinen päivähoito-oikeus, jonka myötä kaikilla lapsilla on oikeus päivähoitopaikkaan, erityisesti pedagogiseen toimintaan eli varhaiskasvatukseen. Vuoden 2002 valtioneuvoston periaatepäätöksessä varhaiskasvatukseksi määriteltiin sekä vanhempien antama kasvatusta että päivähoito. (Heinonen ym. 2016, 21.)

Vuonna 2001 kunnat veloitettiin järjestämään maksutonta esiopetusta kaikille lapsille ja vuonna 2015 esiopetukseen osallistuminen tuli velvoittavaksi. Päivähoito on kuulunut opetus- ja kulttuuriministeriön toimialaan vuodesta 2013, ja uuden varhaiskasvatuslain ensimmäinen osa tuli voimaan vuonna 2015. Uudistetut Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet otettiin käyttöön 2017. Näiden muutosten myötä on vakiintunut nimitys varhaiskasvatus entisen päivähoiton sijaan. (Eerola-Pennanen ym. 2017, 24; Opetushallitus 2019a.)

1.9.2018 tuli voimaan uusi varhaiskasvatuslaki (540/2018), joka kumosi aiemman varhaiskasvatuslain ja päivähoitoasetuksen. Uuden lain keskeisimmät muutokset koskevat varhaiskasvatuksen henkilöstön koulutustason nostamista, lapsen edun ensisijaisuuden huomioimista ja säännöstä uudesta varhaiskasvatuksen tietovarannosta. Lain mukaan kaikilla lapsilla on oikeus 20 tuntiin varhaiskasvatusta viikossa ja tarpeen mukaan laajempaan varhaiskasvatukseen. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019.)

Ensimmäiset opetushallituksen määräämät varhaiskasvatuksen perusteet tulivat voimaan 18.10.2016 ja niiden perusteella tehdyt paikalliset suunnitelmat otettiin käyttöön 1.8.2017. Opetushallitus antoi 19.12.2018 määräyksen uusista päivitetystä varhaiskasvatuksen perusteista, jotka tulivat voimaan 1.1.2019, ja päivitettyt paikalliset suunnitelmat käyttöön otetaan elokuussa 2019. (Opetushallitus 2019b.) Varhaiskasvatus on suomalaisen koulutusjärjestelmän tärkeä osa (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 7). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden on tarkoitus tuoda yhteen lasten tarpeet ja varhaiskasvatuksen tavoitteet. Varhaiskasvatuksen perusteiden avulla on mahdollista toteuttaa laadukasta ja tasapuolista varhaiskasvatusta koko maassa. (Helin ym. 2018, 11.)

Päivähoito- ja varhaiskasvatus -käsitteitä käytetään edelleen jonkin verran synonyymeina, ja sekavuutta käsitteiden käytössä aiheuttaa esimerkiksi vuoroahoito, jonka osalta on osin vielä ratkaisematta, milloin esimerkiksi pääsääntöisesti yöhoidossa oleva lapsi saa varhaiskasvatusta. (Heinonen ym. 2016, 25.)

3.2 Varhaiskasvatuksen tehtävä, järjestäminen ja toimintamuodot

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 14) sanotaan seuraavaa: *”Varhaiskasvatus on yhteiskunnallinen palvelu, jolla on monia tehtäviä. Varhaiskasvatuksen tehtävä on edistää lasten kokonaisvaltaista kasvu, kehitystä ja oppimista yhteistyössä*

huoltajien kanssa. Varhaiskasvatus edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta ja ehkäisee syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa opitut tiedot ja taidot vahvistavat lasten osallisuutta sekä aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa. Lisäksi varhaiskasvatus tukee huoltajia kasvatustyössä sekä mahdollistaa heidän osallistumisensa työelämään tai opiskeluun.”

Varhaiskasvatuksen tasa-arvoa edistävää tehtävää voidaan ajatella sekä siitä näkökulmasta, että naiset ja miehet voivat osallistua tasa-arvoisesti työelämään ja siitä näkökulmasta, että oppimisvaikeuksien syntymistä ennaltaehkäisemällä lasten taustoista johtuvat erot tasoittuvat (Alila ym. 2014, 11).

Kunnilla on velvollisuus järjestää varhaiskasvatusta siinä laajuudessa kuin kunnassa on tarvetta. Varhaiskasvatuksen järjestämisessä tulee pyrkiä siihen, että palvelu on lähellä käyttäjiä ja että aukioloajat vastaavat paikallisiin tarpeisiin. Varhaiskasvatukseen osallistuminen on lapsen huoltajan päätettävissä. Kunta voi päättää järjestääkö se varhaiskasvatuspalvelun itse vai hankkiiko sen julkiselta tai yksityiseltä palveluntuottajalta. Palvelut tulee kuitenkin järjestää varhaiskasvatusta koskevien säädösten ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 14.)

Jotta lapsen edun toteutumista voitaisiin arvioida varhaiskasvatuspalveluja järjestettäessä, tulisi kuntien tehdä suunnitteluvaiheessa lapsivaikutusten arviointi (Heinonen ym. 2016, 33). Kun vaikutuksia on arvioitu ennakkoon, voidaan tehdä päätöksiä, jotka tukevat parhaalla mahdollisella tavalla lapsen edun toteutumista. Lapsivaikutusten arvioinnilla lisätään myös lasten osallisuutta ja lasten oikeuksien toteutumista, sillä lasten osallistuminen arvioinnin tekemiseen on olennainen osa sitä. Lapsivaikutusten arvioinnin tulisi olla itsestään selvä osa esimerkiksi kunnallista päätöksentekoa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2019; Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2018.)

Varhaiskasvatusta voidaan järjestää päiväkotitoimintana, perhepäivähoitona ja avoimena varhaiskasvatustoimintana. Kaikkia näitä toimintamuotoja ohjaavat varhaiskasvatustlain ja varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tavoitteet. Toimintamuodot ovat keskenään erilaisia esimerkiksi oppimisympäristöjen, ryhmien koon, henkilöstörakenteen ja resurssien suhteen. Varhaiskasvatussuunnitelmaa laadittaessa otetaan huomioon eri toimintamuodoille ominaiset piirteet. Huoltajille tulee antaa riittävästi tietoa kaikista toimintamuodoista ja keskustella siitä, mikä toimintamuoto vastaa lapsen tarpeisiin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 17.)

3.3 Varhaiskasvatussuunnitelman tasot

Varhaiskasvatussuunnitelmalla on kolme tasoa, jotka ovat *valtakunnalliset Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet, paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmat*. Käytännössä varhaiskasvatussuunnitelmaan liittyy vielä neljäskin taso, joka on ryhmän varhaiskasvatussuunnitelma. Varhaiskasvatussuunnitelman kaikkia tasoja peilataan toisiinsa ja viime kädessä tulee varmistua siitä, että valtakunnallinen Varhaiskasvatussuunnitelma ohjaa toimintaa. (Ahonen 2017, 14.)

Valtakunnallinen Varhaiskasvatussuunnitelma tuli voimaan syksyllä 2016 ja elokuussa 2017 otettiin käyttöön siihen perustuvat paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat. Päivitettyt varhaiskasvatussuunnitelman perusteet tulivat voimaan joulukuussa 2018 ja niiden perusteella päivitettyt paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat otetaan käyttöön syksyllä 2019. (Opetushallitus 2019c.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet määrittävät varhaiskasvatuksen keskeiset tavoitteet ja sisällöt sekä eri tahojen kanssa tehtävän yhteistyön. Ne määrittävät myös lapsen varhaiskasvatussuunnitelman sisällön. Perusteasiakirjassa on määräysten lisäksi myös tekstiä, joka auttaa ymmärtämään määräyksiä. Jokaisen luvun päätteeksi on kerrottu, mitkä asiat ovat paikallisesti päätettäviä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 7–8.)

Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat voidaan rakentaa yksilöllisiksi tarkentamalla valtakunnallisia perusteita. Tällaisia yksilöintejä voivat olla esimerkiksi pedagogiset painotukset tai paikalliset erityispiirteet. Paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan monialaisessa yhteistyössä opetuksen, sosiaali- ja terveydenhuollon viranomaisten sekä lasten ja vanhempien kanssa. Varhaiskasvatussuunnitelmaa tulee arvioida ja kehittää. (Ahonen 2017, 17–18.) Esimerkiksi Paraisten kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa on nostettu esiin työskentelytapana ”Kalakamut”, joiden avulla Paraisten kaupunki panostaa kestäväan kehitykseen varhaiskasvatuksessa. ”Kalakamut” ovat sumussa olevia pehmolelukaloja, jotka kiertävät säännöllisesti kaikissa kunnan varhaiskasvatuksen yksiköissä, ja joiden avulla otetaan esiin ajankohtaisia kestäväan kehitykseen ja saaristokulttuuriin liittyviä aiheita. (Paraisten kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2016; Parainen 2019d.)

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan jokaiselle päiväkodissa tai perhepäivähoidossa käyvälle lapselle. Sen tulee perustua lapsen etuun ja tarpeisiin. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan pedagogiselle toiminnalle tavoitteita, jotka sitten otetaan huomioon koko ryhmän toimintaa suunniteltaessa. Lapsen suunnitelma laaditaan, kun hän on aloittanut päivähoitossa, ja se tarkistetaan vähintään kerran vuodessa. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma laaditaan yhdessä lapsen ja hänen huoltajiensa kanssa ja sen laatimisesta vastaa varhaiskasvatuksen opettajaksi kelpoinen henkilö. Suunnitelmaa laadittaessa selvitetään lapsen ajatukset ja toiveet. Henkilöstön tehtävänä on löytää sopivat menetelmät lapsen näkemysten selvittämiseksi. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 9–10).

Monissa kunnissa laaditaan edellämainittujen varhaiskasvatussuunnitelmien lisäksi vielä ryhmäkohtaiset suunnitelmat, joissa keskitytään kuvaamaan konkreettisella tasolla sitä, miten paikallisen ja valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman arvopohjaa ja sisältöjä toteutetaan. Ryhmäkohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa voidaan kuvata pedagogisena työvälineenä, jonka laadinnasta vastaa ryhmän lastentarhanopettaja. Suunnitelma laaditaan keskustellen tiimin kanssa. Ryhmäkohtaisen varhaiskasvatussuunnitelman laatiminen on hyvä aloittaa toimintakauden alussa ja jatkaa esimerkiksi aina tiimikokousten yhteydessä. Sitä on hyvä arvioida ja täydentää säännöllisesti, jotta se on ajan tasalla koko toimintakauden ajan. Ryhmäkohtaisen varhaiskasvatuksen avulla voidaan asettaa yhteisiä tavoitteita ja luoda yhteistä arvopohjaa tiimin jäsenten kesken. (Ahonen 2017, 19–21.)

3.4 Pedagogiikka varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen pedagogiikka on kokonaisvaltaista, monipuolista ja laaja-alaista. Varhaiskasvatuksessa pedagogiikka sisältyy kaikkeen toimintaan: hoitoon, kasvatukseen ja opetukseen. *”Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pedagogiikka perustuu määriteltyyn arvoperustaan, käsitykseen lapsesta, lapsuudesta sekä oppimisesta. Pedagogiikalla tarkoitetaan monitieteiseen, erityisesti kasvatus- ja varhaiskasvatustieteelliseen tietoon perustuvaa, ammatillisesti johdettua ja ammattihenkilöstön toteuttamaa suunnitelmallista ja tavoitteellista toimintaa lasten hyvinvoinnin ja oppimisen toteuttamiseksi.”* (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 22.)

Kun lasten oppimista ja hyvinvointia toteutetaan tietoisesti, lasten osallisuus huomioiden, kaikissa varhaiskasvatuksen keskeisissä osa-alueissa, voidaan puhua

varhaiskasvatuksen pedagogiikasta. Lapsen tarpeiden ja oppimisen tulee olla keskiössä. (Rautiainen 2016.)

Varhaiskasvatussyksikön johtaja vastaa pedagogisen työn johtamisesta, ja hän on vastuussa siitä, että varhaiskasvatussuunnitelmaa noudatetaan ja sen sisällöt toteutuvat yksikön toiminnassa. Päiväkodin lapsiryhmässä lastentarhanopettaja vastaa pedagogiikasta ja toimii tiiminvetäjänä. (Heinonen ym. 2016, 73–74; 82.)

Varhaiskasvatuksen pedagogiikka toteutuu lasten ja aikuisten välisessä vuorovaikutuksessa, arjen tilanteissa. Kaikilla päivän tapahtumilla ja tilanteilla on yhtä suuri merkitys pedagogiikan rakentumisessa. Lastentarhanopettajan tehtävänä on ymmärtää ja perustella, miksi tilanteissa toimitaan tietyillä tavoilla. Tätä voidaan kutsua pedagogiseksi tietoisuudeksi. Pedagogisen toiminnan tavoitteisiin tulee jättää tilaa lapsilta nouseville ajatuksille ja aloitteille. (Karila 2017, 9–11.)

Leikki on toimintaa, jossa lapset pääsevät toteuttamaan omia tavoitteitaan ja jossa he voivat tehdä itsenäisiä päätöksiä. Leikki voidaan nähdä sellaisena toiminnan muotona, jossa lapset voivat harjoitella muun muassa vuorovaikutustaitoja. Leikki on myös toimintaa, joka vie pienen lapsen kehitystä eteenpäin. (Helenius & Korhonen 2012, 69, 76.) Leikkiä ei tule nähdä ”lapsen työnä” vaan merkityksellisenä toimintana, jota kasvattaja voi läsnäolollaan turvata ja rikastaa (Koivunen 2013, 40). Vaikka lapsi oppii leikissä, on leikki silti lapselle ensisijaisesti ilon ja mielihyvän lähde (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38).

Jotta varhaiskasvatuksen pedagogiikka voi toteutua, tulee kasvattajien olla paikalla toiminnan kannalta tarpeellisina aikoina. Tämä varmistetaan työvuorosuunnittelulla. Konkreettisesti määritelty pedagogiikka auttaa työntekijöitä ymmärtämään minkälaista toimintaa heiltä odotetaan. On hyvä muistaa, että lasten kannalta koko arjen sujuminen on tärkeämpää kuin yksittäiset toiminnat ja tuokiot. (Mikkola & Nivalainen 2011, 25, 29.) Henkilöstöllä on merkittävä rooli leikin edellytysten turvaamisessa. He suunnittelevat, tukevat, ohjaavat, havainnoivat ja dokumentoivat lasten leikkiä olemalla fyysisesti ja psyykkisesti läsnä leikissä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 39).

3.5 Kasvatuskumppanuus

Kasvatuskumppanuus on vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta. Hyvin toimivassa kasvatuskumppanuudessa yhdistyy lapselle

tärkeiden aikuisten ymmärrys lapsesta. Vanhemmuutta pidetään lapsen ensisijaisena ihmissuhteena ja sitä pyritään tukemaan. Joidenkin vanhempien kanssa yhteys löytyy helposti ja vuorovaikutus on luontevaa, ja joidenkin kanssa yhteyden muodostuminen vaatii enemmän aikaa ja dialogitaitoja kasvattajan puolelta. (Kanninen & Sigfrids 2012, 133–135.)

Perhe on useimmiten lapsen ensimmäinen kasvuympäristö ja siellä vallitsevat olosuhteet vaikuttavat suuresti lapsen kasvuun ja kehitykseen. Päävastuu lapsen kasvatuksesta on vanhemmilla, mutta varhaiskasvatuksella on rooli vastuun jakamisessa. Perheen hyvinvoinnilla on yhteys myös lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Vanhempien tukeminen tarvittaessa tukee lapsenkin hyvinvointia. Varhaiskasvatuksessa yhteistyö vanhempien kanssa perustuu lapsen tarpeisiin. Hyvin toimiva yhteistyö tukee monipuolisesti lapsen kehitystä ja auttaa vanhempia kasvatustehtävässä. (Mykkänen & Böök 2017, 75, 85–86.)

Kasvatuskumppanuus ei tarkoita sitä, että varhaiskasvatuksen henkilöstön tulisi olla samaa mieltä vanhempien kanssa kaikesta tai hyväksyä kaikenlaiset kasvatusmenetelmät. Niistä tulee kuitenkin voida keskustella tavoitteellisesti ja lapsen edun mukaisesti. Vanhemmat ovat vastuussa lapsensa kasvatuksesta, mutta varhaiskasvatuksen henkilöstö vastaa siellä tapahtuvasta kasvatuksesta. Puhutaan myös jaetusta kasvatustavasta, jolloin hyödynnetään molempien osapuolten asiantuntemus lapsesta. Varhaiskasvatuksen henkilöstön tehtävä on luoda yhteistyön edellytykset. Kasvattajan tulee ymmärtää perheiden erilaisia tilanteita ja osata arvioida perheille sopivat yhteistyömuodot. Keskinäinen luottamus on onnistuneen yhteistyön tärkeimpiä tekijöitä. (Koivunen 2013, 151–152.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 34.) mainitaan, että yhteistyön merkitys korostuu siirtymävaiheessa, kuten lapsen aloittaessa varhaiskasvatuksessa tai vaihtaessa ryhmää. Joissakin kunnissa siirtymät hoidetaan niin sanotun pehmeän laskun avulla. Tällöin varhaiskasvatuksen henkilöstö tekee yleensä ensin kotikäynnin lapsen kotiin tutustuakseen lapseen ja perheeseen, jonka jälkeen vanhemmat/vanhempi ja lapsi yhdessä tutustuvat pikkuhiljaa päiväkodin arkeen ja käytäntöihin totuttautumisen aikana. Lapselle on myös nimetty omahoitaja, joka on erityisesti alkuvaiheessa lapsen ja perheen tukena. Vanhemman on tarkoitus vetäytyä taustalle pikkuhiljaa omahoitajan ottaessa aktiivisemmän roolin. Omahoitajan tehtävä on myös sanoittaa vanhemmalle miten eri tilanteissa päiväkodissa toimitaan. Pehmeän laskun tavoite on yhteistyössä

vanhempien kanssa tehdä hoitopaikka ja omahoitaja tutuksi lapselle. (Kanninen & Sigfrids 2012, 143–148.)

Kasvatuskumppanuudella ja -yhteistyöllä on samat tavoitteet, vaikka vanhemmilla ja kasvatushenkilöstöllä ei ole yhteistä kieltä. Tällöin tulee käyttää tulkkia yhteisissä keskusteluissa, jotta voidaan keskittyä asiaan. Arjen kohtaamisissa, kuten hakutilanteissa, voidaan käyttää esimerkiksi kuvia viestinnän tukena. Myös silloin on hyvä pysähtyä miettimään keskinäistä viestintää, jos lapsella on runsaasti haasteita arjessa. Vanhempien kanssa yhdessä sovitaan, millä tavalla ja kuinka usein näistä haasteista kerrotaan vanhemmille. (Ahonen 2017, 124–126.)

Lapsen vanhemmilla on myös oikeus osallistua varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin säännöllisesti (Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Toimintatapoja voidaan miettiä esimerkiksi yhteisissä vanhempainilloissa, tai vanhemmilla voi olla mahdollisuus laittaa nimettömänä ideoita ja kysymyksiä kysymyslaatikkoon. Vanhemmilla tulee olla mahdollisuus osallistua paikallisen varhaiskasvatussuunnitelman suunnittelemiseen ja kehittämiseen. (Ahonen 2017, 126–127.) Uusissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa käytetään termiä yhteistyö, kun puhutaan vanhempien ja varhaiskasvatuksen henkilöstön välisestä yhteistyöstä (Heinonen ym. 2016, 225–226).

4 OSALLISUUS -KÄSITTEEN MÄÄRITTELYÄ JA SISÄLTÖÄ

4.1 Katsaus osallisuuteen käsitteenä

Osallisuudesta puhutaan nykyään paljon, sosiaalialalla ja yhteiskunnassa yleensä, mutta yhä enemmän myös varhaiskasvatuksessa. Osallisuuden käsite saa erilaisia merkityksiä muun muassa käyttäjän ja käyttötarkoituksen mukaan. Se on käsitteenä monitahoinen ja sen raja-alue on vaikeaa. (Särkelä-Kukko 2014, 34.) Määritelmiä ja näkökulmia on siis paljon ja esittelen tässä joitakin, joiden pohjalta olen lähtenyt tarkastelemaan osallisuuden käsitettä.

Leemann ym. (2015, 5.) mukaan suomalainen kirjallisuus korostaa sosiaalisen osallisuuden kokemuksellista puolta, jossa keskeistä on tunne kuulumisesta johonkin yhteisöön. Myös subjektiivinen kokemus vaikutusmahdollisuuksista omaan elämään on keskeistä. Osallistuminen sinänsä ei takaa osallisuuden tunnetta, mutta se on keino edistää sitä. On myös mahdollista, että vähälläkin osallistumisella saavuttaa saman osallisuuden tunteen kuin aktiivisella osallistumisella. Kun huomaa osallisuudesta saatavat hyödyt, on matkalla kohti osallisuutta. Vuorovaikutus on keskeistä osallisuudessa.

Yhteinen kieli on yksittäisenä tekijänä oleellinen yhteisöön kuulumisen tunteen syntymisessä. Yhteisen kielen avulla on mahdollista päästä osaksi yhteisöä. (Särkelä-Kukko 2014, 41.) Osallisuus voi konkretisoitua esimerkiksi vastaamalla kyselyihin ja ilmaisevilla mielipiteillä Internetissä tai lehden palstalla. Silloin puuttuu kuitenkin varsinainen vuorovaikutus, jolloin se on pikemminkin osallistumista. Sekin saattaa kuitenkin olla riittävää, jos kokee aktiivisemmän vuorovaikutuksen syystä tai toisesta hankalana. (Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinninlaitos 2018.)

Useimmiten osallisuuden ajatellaan syntyvän ryhmässä, yhteydessä toisiin ihmisiin. Osallisuus on ennen kaikkea tunne ja kokemus siitä, että voi vaikuttaa asioihin. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 47.) Osallisuus voi olla myös vastakohta osattomuudelle ja jopa syrjäytymiselle (Piironen 2007, 5). Yksilön omien voimavarojen lisäksi osallisuuden kokemuksen muodostumiseen vaikuttavat myös yhteiskunnan rakenteet sekä vallitseva asenneilmapiiri. On tärkeää myös miettiä, pitääkö kaikkien olla osallisia yhteiskunnassa. Kaikilla ei ole siihen tarvittavia voimavaroja kaikissa tilanteissa, eivätkä kaikki halua olla

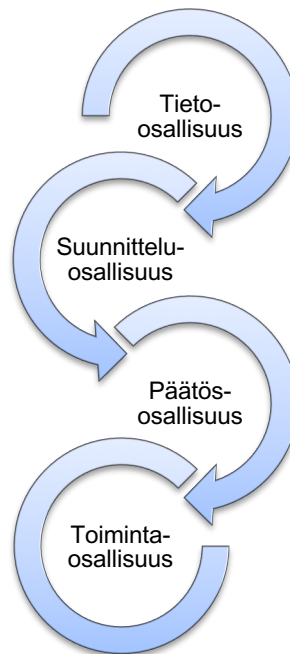
osallisia. Osallisuuden taso voi myös vaihdella eri elämäntilanteissa. On oleellista kysyä, onko osattomuus tietoinen valinta, vai onko siihen ajauduttu. (Särkelä-Kukko 2014, 39, 48.)

Osallisuuden yhteydessä voidaan puhua käsiteparista *sosiaalinen osallisuus* ja *sosiaalinen syrjäytyminen* (engl. *social inclusion* ja *exclusion*). Niitä voidaan ajatella saman käsitteen kahtena ääripäänä, jotka liittyvät läheisesti toisiinsa. (Hayes ym. 2008, 1.) Käsitteellä sosiaalinen osallisuus (engl. *inclusion*) ja sosiaalisen osallisuuden *prosessit* viitataan yhteiskunnassa heikoimmassa asemassa olevien osallisuuden vahvistamiseen. Sosiaalisella osallisuudella viitataan syrjäytymisen vastavoimaan, ja se voi käytännössä tarkoittaa esimerkiksi köyhyyden torjuntaa sosiaaliturvan takaamisella. (Leemann ym 2015, 3.)

Osallisuuden yhteydessä puhutaan usein myös osallistumisesta ja osallistamisesta (Särkelä-Kukko 2014, 34). Osallistumisen ja osallisuuden ero voidaan nähdä siinä, että osallistuminen on mukana olemista jonkun toisen järjestämässä tilanteessa, kun taas osallisena on itse mukana vaikuttamassa tapahtuman kulkuun. Osallisena olo on myös sitoutumista toimintaan ja vastuuta seurauksista. (Piiroinen 2007, 5.) Osallistaminen puolestaan on jonkun ulkopuolisen toimenpide, jonka avulla pyritään kannustamaan osallisuuteen. Osallisuus voidaan nähdä omakohtaisena johonkin kuulumisen tunteena, jonka lisäksi se voi olla erityyppistä toimintaa. (Särkelä-Kukko 2014, 35.)

Käsitteenä osallisuus liitetään usein myös demokratiaan. Oikeus osallisuuteen ei kuitenkaan ole päätösvaltaa tai sitä, että enemmistö päättää, vaan sitä, että kuuluu yhteisöön, jossa mielipiteistä huolimatta kunnioitetaan toisia ja otetaan mukaan toimintaan. Yhteistyö, kuuntelu ja kunnioitus ovat avainsanoja osallisuuden syntymiselle. (Johannesen & Sandvik 2009, 30-31.)

Osallisuus voidaan jakaa erilaisiin toimintoihin tai muotoihin. *Tieto-osallisuus* on vaikkapa kyselyihin vastaamista. *Suunnitteluosallisuudessa* ollaan mukana jo itse esimerkiksi toiminnan suunnittelussa. *Päätösosallisuudessa* on kyse yksilön oikeudesta päätöksentekoon ja lopulta *toimintaosallisuudessa* ollaan osana toimintaa yhdessä muiden kanssa. Tästäkin näkökulmasta osallisuus on kokemuksellinen tunne, joka syntyy osallistumisen kautta. Tämä tunne on omakohtainen. (Leemann ym. 2015, 6.) Näitä osallisuuden toimintoja voi käyttää apuna, kun arvioi jonkin toiminnan osallisuuden astetta.

Kuvio 3. Osallisuuden toiminnot. (Leemann ym. 2015, 6.)

Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke Sokrassa (2017) kuvataan, että osallisuus toteutuu, kun yksilö voi liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja vuorovaikutussuhteisiin, jotka lisäävät elämän merkityksellisyyttä. Hyvinvoinnin lähteet voivat olla joko aineellisia tai aineettomia. Osallisuutta on se, kun voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun sisältyvien asioiden lisäksi joihinkin yhteisiin asioihin. Osallisuuden mittaaminen on vaikeaa, koska se tapahtuu ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. (Isola ym. 2017, 3–5.)

Osallisuudessa on pitkälti kyse asioihin vaikuttamisesta ja sen myötä myös vastuun ottamisesta. Vaikuttaa voi muun muassa työn, harrastusten ja järjestötoiminnan kautta. Näiden toimintojen avulla yksilö myös kiinnittyy yhteisöön ja yhteiskuntaan. Näin osallisuus ehkäisee syrjäytymistä. (Pajula 2014, 11.) Omakohtaisesta sitoutumisesta lähtevä toiminta ja vaikuttaminen itselle merkityksellisiin asioihin ja niihin liittyvä vastuunotto ovat osallisuutta parhaimmillaan (Särkelä-Kukko 2014, 35).

Osallisuus pähkinänkuoressa voisi kuulua Mona Särkelä-Kukon (2014, 36) sanoin näin: *”Osallisuuden kokemukset rakentuvat pienistä arjen asioista: kuulluksi ja huomioiduksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista, omaan elämään linkittyviin asioihin vaikuttamisesta ja omista asioista päättämisestä, keskusteluista ja kohtaamisista.”*

4.2 Osallisuus varhaiskasvatuksessa

Kehittämiprojektia varten lähdin etsimään tietoa lasten osallisuudesta ja osallisuuden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa. Nykyään nähdään merkityksellisenä se, että lapsi on aktiivinen toimija varhaiskasvatuksessa. Aiemmin toiminta saattoi olla pitkälti tuokiokeskeistä ja aikuisten ohjaamaa, kun nyt jo varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016 & 2018) edellytetään lapsen ja vanhempien osallisuutta. Tähän liittyy läheisesti myös vallitseva ajatus siitä, että asioita katsotaan lapsen näkökulmasta ja työotteen tulisi olla sensitiivinen.

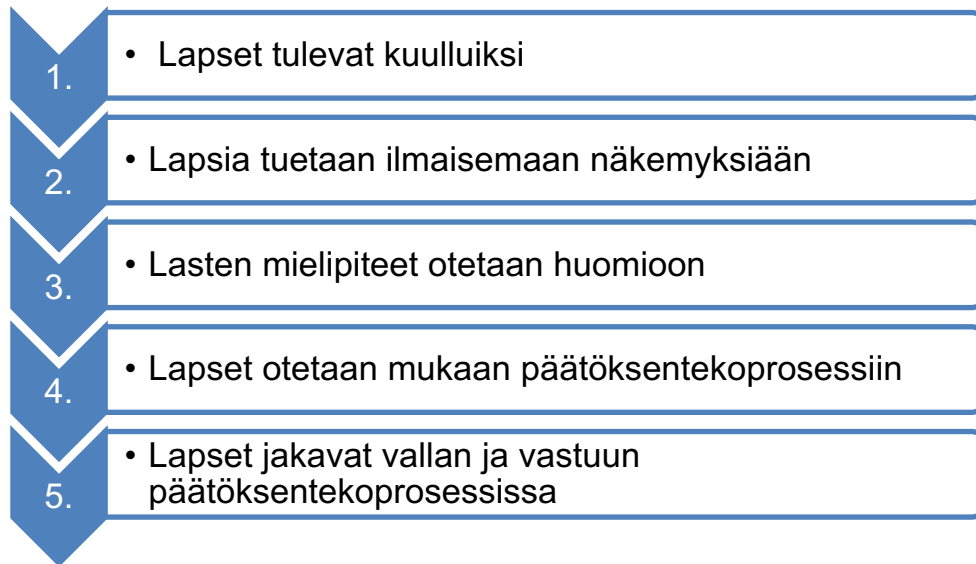
Varhaiskasvatuksessa on jonkin verran käytetty käsitettä osallistaa, kun puhutaan osallisuudesta. Osallistamisella tarkoitetaan osallisuuteen tähtääviä kasvatuksellisia toimenpiteitä. Kasvatuskumppanuuden hengessä osuvampia ilmaisuja olisivat vaikka ”osallisuuden mahdollistaminen” tai ”osallisuuteen kutsuminen”. (Turja 2012, 47.) Varhaiskasvatuksessa vanhemmat ostavat palvelua, eivätkä kaikki ole halukkaita osallistumaan ja tulemaan osallisiksi. Kutsusta voi myös kieltäytyä. Sama oikeus täytyy olla myös lapsella. Osana oikeaa osallisuutta on mahdollisuus vetäytyä tilanteista, joihin lapsi tarvitsee paitsi kykyä, myös lupaa ja sallimista. Myös yksin leikkiminen voi olla lapsen valinta. (Leinonen 2014, 19.)

Monet lasten osallisuuden lisäämiseksi käytetyt teoriat on sovellettu aikuis- ja yhteisöosallisuuden teorioista. Lasten käsitys siitä, mitä osallisuus merkitsee, saattaa kuitenkin poiketa aikuisten käsityksestä. Tämä tarkoittaa sitä, että aikuisten maailmasta siirretyt mallit eivät välttämättä täytä voimaannuttavan ja aidon osallisuuden tunnusmerkkejä lapsille. (Malone & Hartung 2010, 24–26.) Varhaiskasvatuksessa osallisuutta olisi hyvä rakentaa uudenaikaisena toimintakulttuurina, ei vain yksittäisinä menetelminä. Tämä vaatii henkilökunnalta uudenlaista tapaa tarkastella toimintaa. (Turja 2012, 53.)

Kun osallisuutta aletaan tarkastella aktiivisesti ja se koetaan tärkeänä, arjesta alkaa löytyä monia eri mahdollisuuksia lasten osallisuuteen. Merkityksellistä tässä on henkilökunnan tahtotila ja tiimin yhteinen näkemys lasten osallisuuden tärkeydestä. Kasvattajien arvokeskustelua on tärkeä osa lasten osallisuuden mahdollistamista. Myös kasvattajien toiminnan uudelleen arviointi osallisuuden kannalta saattaa olla tarpeellista. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 53.)

Osallisuuden toteutuminen riippuu myös henkilökunnan saamasta koulutuksesta ja ajatteluprosessien syvyydestä. Sekä omia, että koko yksikön käsityksiä osallisuudesta

voidaan tarkastella Shierin osallisuuden tasomallin avulla. Shierin malli koostuu viidestä osallisuuden askelmasta, joista ensimmäisellä on lapsen kuulluksi tuleminen ja viidennellä lapset jakavat vallan ja vastuun päätöksentekoprosessissa. Askel askelmalta osallisuus lisääntyy, ja jo kolmannella askelmalla oltaessa voidaan ajatella, että yksikössä huomioidaan ja arvostetaan lapsen osallisuutta. (Ahonen 2017, 67–70; Shier 2001, 110.)

Kuvio 4. Shierin osallisuuden tasomallin pääkohdat. (Leinonen 2014, 23; Shier 2001, 110.)

Osallisuutta koskevissa tutkimuksissa on löydetty tärkeimmäksi lapsen osallisuutta lisääväksi tekijäksi kasvattajien lapsikäsitteiden muuttuminen. Uudet työmenetelmät eivät juurru hetkessä, vaan niiden omaksumiseen tarvitaan aikaa ja keskustelua osallisuuden merkityksestä. Rutiininomaiseen päiväjärjestykseen tarvitaan tilaa pysähtyä kuulemaan lasten ajatuksia. (Järvinen & Mikkola 2015, 17.)

Lapset innostuvat helposti, ja kun aikuisella on avoin mieli ottaa vastaan lasten aloitteita, saadaan aikaan aitoa osallisuutta. Tämä toimii myös toisinpäin. Jos aikuinen on sulkeutunut ja kiireinen, lapsi oppii nopeasti olemaan ilmaisematta mielipiteitään ja tekee kuten aikuinen sanoo. Osallisuudessa onkin kyse lasten vertaiskulttuurin ja aikuisten luomien rakenteiden kohtaamisesta ja niiden nivoutumisesta yhteen (Järvinen & Mikkola 2015, 18). Suurin tekijä lasten osallisuuden toteutumiseksi on kasvattajan osaaminen ja yritys nähdä asiat lasten näkökulmasta (Williams & Sheridan 2018, 154). Lapset toteuttavat itseään tekemisen kautta, ja oppivat vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Aikuisten

tehtävä on luoda lapsille tunne omista kyvyistään vaikuttaa ja tehdä päätöksiä. (Sheridan & Pramling Samuelsson 2001,189.)

Myös lasten vanhemmat saattavat esittää varhaiskasvatukselle toiveita ja vaatimuksia, jotka estävät lasten osallisuuden lisäämistä. Tämän ehkäisemiseksi on tärkeää, että varhaiskasvattajat keskustelevat vanhempien kanssa lasten osallisuuteen liittyvistä haasteista ja etsivät yhteistä näkemystä vanhempien kanssa. (Venninen ym. 2010, 63.)

Jos lapsi ei pääse osalliseksi ryhmän toimintaa, ja jää syrjään yhteisistä tilanteista, saattaa seurata häiriökäyttäytymistä tai vetäytymistä. Kun taas lapsi kokee tilanteet itselleen merkityksellisiksi, kokee hän myös kuuluvansa yhteisöön. Yhteisöllisyyteen tähtäävä toimintatapa on yksi tapa vahvistaa lasten osallisuutta. (Tast 2010, 41-42.)

Varhaiskasvatuksessa jokaiselle lapselle tulisi löytyä tapa tulla kuulluksi. Yhdenvertaisuus on osallisuuden tavoite. Varhaiskasvatuksen osallisuudessa aikuiset ja lapset tekevät yhdessä kaikkia tyydyttäviä päätöksiä. (Kettunen 2017, 21.) Lapsille ei saa siirtää liian suurta vastuuta toiminnasta ja päätöksenteosta, vaan aikuisen tehtävänä on määrittellä rajat ja se, minkälaiseen vastuunkantoon lapset kykenevät (Piiroinen 2007, 6). Tämä on tärkeä huomio, koska aikuiset vastaavat kuitenkin toiminnan turvallisuudesta ja lasten hyvinvoinnista. Myös Päivi Virkki (2015, 11) toteaa, että osallisuutta edistävä vuorovaikutus lasten ja kasvattajien välillä on tasavertaisempaa, mikä johtaa siihen, että lapsilla on mahdollisuus vaikuttaa sekä toiminnan suunnitteluun että päätöksentekoon yksilöinä ja yhteisönä kasvattajien kanssa.

Varhaiskasvatuksessa osallisuus on osa lasten ja aikuisten arkista vuorovaikutusta. Voidaan ajatella, että vuorovaikutus on osallisuuden perusta. (Roos 2016, 55.) Tärkeä huomio on se, että lapsen osallisuutta ei ole mielipiteen kysyminen yksittäiseen asiaan, vaan kyse on syvemmästä pedagogiikasta (Kettunen 2016, 13). Lapsi voi kokea osallisuutta vain, jos aikuiset tavoittavat lapsen näkökulman. Aikuisten tehtävä on kannustaa lapsia vuorovaikutukseen. Aikuisten tulee myös varmistaa tasapuolisuus kuulluksi tulemisessa. (Roos 2016, 56.) Yksi näkökulma osallisuuteen varhaiskasvatuksessa on nähdä lapset ja aikuiset tasavertaisina toimijoina, jolloin osallisuus muodostuu, kun yhdistetään aikuislähtöinen ajattelu ja lapsilähtöisyys (Stenvall & Seppälä 2008, 4).

Vaikka varhaiskasvatuksen on oltava suunnitelmallista ja tavoitteellista, ei saa unohtaa muiden hetkien arvokkuutta. Lasten omaehtoinen toiminta on tärkeää, ja aikuisella on siinä tehtävä läsnäolijana. (Roos 2016, 63.) Lapsen osallisuus on lapsen omaa kokemusta merkityksellisestä tilanteesta, ja siksi sitä ei voida asettaa ylhäältä (Leinonen

2014, 18). Jonna Leinosen sanoin: *”Pienten lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa rakentuu toisaalta lapsen ja aikuisen sekä toisaalta ryhmän ja yksilön välisessä vuorovaikutuksessa, jokapäiväisissä pienissä kohtaamisissa, valintatilanteissa ja yhteiseen toimintaan vaikuttamisessa.”* (Leinonen 2014,18.)

Lait ja säädökset lasten osallisuuden näkökulmasta

Lasten osallisuutta on normitettu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ja Suomen lainsäädännössä. Osallisuus tulee esille lapsen oikeuksien yleissopimuksessa useassa artiklassa. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 49.) Artikloissa 12 ja 13 kerrotaan lapsen oikeudesta mielipiteen ilmaisuun ja lapsen näkemyksen huomioon ottamisesta ikä- ja kehitystason mukaisesti (Yleissopimus lapsen oikeuksista 1991). Erityisesti artikla 12 tunnetaan ”osallisuusartiklana” (Lapsenoikeudet 2017). Myös Suomen perustuslain toisen luvun pykälässä 6 määrittää lasten oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti (Suomen perustuslaki 731/1999).

Varhaiskasvatuslaissa määritetään varhaiskasvatuksen tavoitteeksi varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua sekä vaikuttaa itseään koskeviin asioihin (Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Lisäksi lapsen oikeudesta osallisuuteen itseään koskevissa asioissa määritellään lastensuojelulaissa ja nuorisolaissa (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 49), ja yksi sosiaalihuoltolain (1301/2014) tarkoituksista on vähentää eriarvoisuutta ja edistää osallisuutta.

Opetushallituksen vuonna 2016 määräämät uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat normi. Niiden pohjalta laaditut paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat otettiin käyttöön 1.8.2017. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa määrätään myös lapsen ja vanhempien osallisuudesta. Suunnitelmassa edellytetään, että osallisuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistetään kaikessa toiminnassa. Kaikkien toimintaan osallistuvien näkemyksiä kunnioitetaan ja osallisuutta edistäviä toimintatapoja kehitetään tietoisesti. Lasten ja huoltajien tulee osallistua toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on uusittu 19.12.2018, ja sen mukaan laaditut paikalliset suunnitelmat otetaan käyttöön elokuussa 2019 (Opetushallitus 2019c).

Lasten ja nuorten mahdollisuus osallisuuteen riippuu paljon siitä, minkälaiseen kulttuuriin, perheeseen ja yhteisöön hän on sattunut syntymään (Hart 1992, 4). Suomessa lasten oikeudesta osallisuuteen säädetään siis varsin monessa paikassa, eikä sitä voi ohittaa, jos haluaa työskennellä eettisesti ja säädösten mukaisesti. Erityisesti

varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa olevat määräykset velvoittavat varhaiskasvatustyötä tekeviä, ja on edistysaskel, että niissä velvoitetaan osallisuuden huomioimiseen.

Lapsikäsitys ja osallisuus

Lähtökohtana lasten osallisuuden toteutumiselle ja sen arvon ymmärtämiselle on työntekijän ja työyhteisön lapsikäsitys. Muuttuvassa yhteiskunnassa myös käsitys lapsuudesta, yhteistoiminnasta ja kasvatuksesta muuttuvat (Öhman 2006, 15). Suomessa varhaiskasvatuksen virallinen lapsikäsitys perustuu valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Varhaiskasvatuksen tulee perustua käsitykseen lapsuuden itseisarvosta. Lapsi tulee nähdä sekä omana itsenään että osana yhteisöään, ja häntä tulee arvostaa omana itsenään. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 20.)

Lapsilähtöisessä toimintakulttuurissa lapsesta ollaan kiinnostuneita, toiminta lähtee lapsen kiinnostuksen kohteista, ja lapselle annetaan tilaa. Lasta kuullaan ja aikuinen on läsnä lapselle. Aikuisen tehtävä on luoda lapselle turvallisuuden tunne ja huolehtia hänen tarpeistaan. Aikuinen tekee myös aikuisen vastuulla olevat päätökset. (Lapsen mediavuodet 2011, 105–108.) Monissa niin sanotuissa vaihtoehtopedagogiikoissa toimintaa perustellaan lapsesta käsin. Lapsuutta ja yksilöllisyyttä kunnioitetaan, eikä tarkoituksena ole kasvattaa kaikkia samaan muottiin. Lasta tulee ajatella lapsena, ei tulevana aikuisena. Lapsuus on arvokasta itsessään. (Paalasmaa 2011, 286–287.) Lasta ja lapsuutta on tärkeää ajatella tämän hetken näkökulmasta sen sijaan, että mietittäisiin mitä vaikutuksia tämän hetken toimilla on tulevassa aikuisuudessa (Sundhall 2018, 131).

Kansalliseen lainsäädäntöön perustuvan lapsikäsityksen lisäksi voidaan mainita the Alliance for Childhood European Network Group -organisaation lapsikäsitys ja Suomen evankelisluterilaisen kirkon lapsikäsitys, joissa tulee selkeästi esille lapsen osallisuuden huomioiminen. Allianssin käsityksessä otetaan huomioon oikeuksien lisäksi myös lasten osallistumisvelvollisuus yhteisön toimintaan ja lapsi nähdään aktiivisena toimijana. Evankelisluterilaisen kirkon lapsikäsityksessä korostuu osallisuuden lisäksi lapsen ainutlaatuisuus yksilönä. Lapsikäsitystä ei voida määrätä toteutuvaksi toimenpitein, vaan se syntyy keskustelujen ja analyysin avulla tapahtuvan omakohtaisen tiedostamisen prosessin kautta (Pulkinen 2018, 16–23).

Vuorovaikutus osallisuuden lähtökohtana

Yksi varhaiskasvatuksen tehtävistä on vahvistaa lasten vuorovaikutustaitoja. Varhaiskasvatuksen henkilöstö on mallina lapsille myönteisessä vuorovaikutuksessa ja kohtaamisessa. Lasten on tärkeä oppia ristiriitojen ratkaisemista ja toisen asemaan asettamista. Myönteistä vuorovaikutusta harjoitellaan monipuolisesti, erilaisten ihmisten kanssa ja eri tilanteissa. Toiminta perustuu yhteistyöhön. Henkilöstön tulee tiedostaa omien vuorovaikutustapojensa ja toimintamalliensa vaikutus lapseen (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 25–28.)

Henkilöstön tehtävänä on luoda varhaiskasvatukseen turvallinen ympäristö, jossa lapsille voi syntyä vertaissuhteita ja ystävyyssuhteita ja jossa voidaan ratkaista ristiriitoja. Yhteisössä tulee olla kunnioittava ja arvostava ilmapiiri, jossa lapsia rohkaistaan positiiviseen vuorovaikutukseen ja ryhmän jäsenyyteen. Vuorovaikutuksen piiriin kuuluvat myös lasten huoltajat ja lähiympäristö. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 30.)

Varhaiskasvatuksessa vuorovaikutustilanteita on jatkuvasti ja monen eri ihmisen välillä. Tämä vaatii lapselta paljon, varsinkin silloin, jos hän on vasta aloittanut päiväkodissa ja tottunut siihen, että kotona häntä ymmärretään helposti. Päiväkotiympäristön arkinen vuorovaikutus tukee lapsen kielen kehitystä. Kasvattajien sensitiivinen työote ja vuorovaikutustaidot tukevat myös lapsen kokonaisvaltaista kehitystä. Lasta tukeva ja rohkaiseva vuorovaikutusympäristö, jossa hänen vahvuutensa huomioidaan, kannustaa lasta positiiviseen vuorovaikutukseen ja yhteisölliseen oppimiseen. (Koivula & Laakso 2017, 121–122.) Yhteistyöllä ja vuorovaikutuksella luodaan pohjaa lasten osallisuuden toteutumiselle. Lapsiryhmässä osallisuus tulee huomioida sekä yksittäisen lapsen että lapsiryhmän osalta. (Williams & Sheridan 2018, 155).

Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa on panostettu hyvien vuorovaikutussuhteiden syntymiseen osallistumalla Kannustava vuorovaikutus – ICDP -ohjelmaan, jonka tavoitteena on tukea ja edistää laadukasta vuorovaikutusta ihmissuhteissa sekä vahvistaa sensitiivisyyttä ja empatiaa. Koko ohjelma rakentuu lapsen kunnioittamiselle yksilönä. (Kannustava vuorovaikutus 2018; Hundeide 2011, 7.) Henkilökuntaa on koulutettu jo usean vuoden ajan, ja koulutukset jatkuvat edelleen.

Pienryhmätoiminnan avulla osallisuuteen

Lasten osallisuuden toteutumiseen vaikuttaa lapsiryhmän kokoonpano, ryhmän koko ja henkilökunnan määrä suhteessa lapsiin, sekä toiminnan organisointi päivän aikana. Ryhmän kokoa ja kasvattajien määrää tulee tarkastella suhteessa vuorovaikutuksen laatuun. (Williams & Sheridan 2018, 154.) *”Varhaiskasvatuksen oppimisympäristöissä toimitaan joustavasti erikokoisissa ryhmissä, joissa jokaisella yhteisön jäsenellä on mahdollisuus osallistua toimintaan ja vuorovaikutukseen. Toiminta pedagogisesti tarkoituksemukaisissa ryhmissä edistää lasten ja henkilöstön keskittymistä sekä lapsilähtöistä toimintaa.”* (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 33.)

Pienessä ryhmässä aikuisten on helpompi huomioida jokaisen lapsen yksilöllisyys, lapsi tulee kuulluksi. Pienemmässä ryhmässä lapsen kasvun tukeminen on helpompaa. Pienryhmätoiminnan etuna on myös se, että toimintaympäristö on rauhallisempi pienen ryhmän kanssa toimiessa. (Raittila 2013, 89.) Pienryhmätoiminta tukee vuorovaikutusta, sekä lasten keskinäistä että aikuisen ja lapsen välistä (Opas 2013, 159).

Leikin merkitys osallisuudessa

Leikkiin kannustava toimintakulttuuri on tärkeä varhaiskasvatuksessa. Henkilöstön tehtävä on luoda leikille otollinen ilmapiiri ja siihen sopivat toimintaympäristöt. Leikki on koko yhteisön asia, ei vain lasten. Leikille tulee antaa aikaa ja tilaa ja siihen pitää voida keskittyä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38–39.)

Lapset leikkivät jatkuvasti, ja siellä missä on lapsia, on leikkiä. Joskus aikuiset saattavat aliarvostaa leikin merkitystä ja olla jopa sitä mieltä, että lasten pitäisi tehdä jotain hyödyllisempää. Leikkiessään lapset kuitenkin oppivat ja kokevat lukemattomia asioita. Leikin avulla lapset oppivat muun muassa sosiaalisia taitoja, kieltä ja tunneilmaisua, motoriset valmiudet kehittyvät ja luovuus pääsee valloilleen. (Granberg 2004, 7–10.) Leikki lähtee lasten omista aloitteista ja on heille merkityksellistä toimintaa juuri siinä hetkessä (Munter 2013, 113–114). Leikin tehtävä ei olekaan vain valmentaa lapsia johonkin tulevaan, vaan sillä on merkitystä juuri käsillä olevassa hetkessä (Åkerfelt & Laitinen 2016, 7).

Leikin kautta myös yhteisöllisyys vahvistuu (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 39). Tutkimustiedon mukaan kasvattajan osallistuminen leikkiin saa leikin sujumaan paremmin, ja lapset oppivat leikin lomassa enemmän. Leikissä mukana oleva kasvattaja voi omalla toiminnallaan vahvistaa lapsen lähikehityksen vyöhykkeellä olevaa oppimista. Samalla kasvattajan ymmärrys muun muassa lasten leikkitaidoista ja

vuorovaikutuksesta lisääntyvät. (Lehtinen & Koivula 2017, 178–180.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) edellytetään henkilöstön osallistumista leikkiin ja sen ohjaamiseen sopivalla tavalla. Henkilöstön tehtävänä on myös huolehtia jokaisen lapsen mahdollisuudesta olla osallisena leikeissä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 39).

Lapset toivovat aikuisten osallistuvan leikkeihin enemmän. Heillä on myös ajatuksia siitä, mikä aikuisen rooli leikissä on, ja onkin tärkeää, että aikuinen yrittää ymmärtää lasten näkökulmat. Yhteinen leikki edesauttaa aikuisten ja lasten myönteisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä. (Lehtinen & Koivula 2017, 181.) Leikissä lapset voivat suunnitella toimintaansa itse ja toteuttaa tavoitteitaan. He voivat itse päättää leikkiin liittyvistä asioista, kuten mitä he leikkivät, kuinka kauan ja kenen kanssa. Leikki on mahdollisuus harjoitella vuorovaikutusta toisten kanssa. (Helenius & Korhonen 2012, 69.)

Osallisuus oppimisympäristöjen suunnittelussa

Vuoden 2018 valtakunnallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa kuvataan oppimisympäristöjä seuraavalla tavalla: *”Oppimisympäristöillä tarkoitetaan tiloja, paikkoja, yhteisöjä, käytäntöjä, välineitä ja tarvikkeita, jotka tukevat lasten kehitystä, oppimista ja vuorovaikutusta. Oppimisympäristön käsite sisältää varhaiskasvatuksessa muun muassa fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen ulottuvuuden.”* Oppimisympäristöjen suunnittelussa ja kehittämisessä tulee ottaa huomioon monenlaisia tekijöitä, sekä viihtyvyyteen että terveyteen liittyviä. Oppimisympäristöjen tulee olla sellaisia, että varhaiskasvatuksen tavoitteet voidaan saavuttaa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 32–33.)

Oppimisympäristöjä kehitetään yhdessä lasten kanssa, ja lasten leikit ja työt näkyvät siellä. Oppimisympäristöjen tulee olla monipuolisia, jotta lapset voivat toteuttaa itseään monella eri tavalla ja tutkia ympäristöä kaikilla aisteilla. Lapsilla tulee olla mahdollisuus sekä vauhdikkaaseen leikkiin ja liikuntaan että lepoon ja rauhoittumiseen. Oppimisympäristöissä tulee voida toimia joustavasti erilaisissa ryhmissä, ja henkilökunnan tulee ottaa huomioon lasten kiinnostuksen kohteet ja yksilölliset tarpeet. Ilmapiiriltään turvallisesa oppimisympäristössä voi näyttää kaikenlaisia tunteita, ja lapset voivat esittää kysymyksiä. Yhteiset säännöt auttavat turvallisen ilmapiirin muodostamisessa. Oppimisympäristöjä voi rikastuttaa yhteistyöllä päiväkodin ulkopuolisten tahojen kuten kirjaston kanssa ja myös lasten huoltajat voivat olla mukana oppimisympäristöjen suunnittelussa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 32–33.)

Pedagoginen toimintaympäristö (oppimisympäristö) muokkautuu ja rakentuu jatkuvasti arjen käytäntöjen keskellä (Raittila 2013,71). Näihin käytäntöihin osallistuvat sekä lapset että aikuiset, ja kaikilla on osansa toimintaympäristön muotoutumisessa. Ympäristöä rakennetaan sekä tietoisesti että tiedostamatta. Lasten tapoja muokata toimintaympäristöä on aktiivinen osallistuminen toimintaan, etäämmälle jättäytyminen tai omien ratkaisujen keksiminen. Kasvattajien tulee havainnoida lasten reaktioita ja kuunnella heitä toimintaympäristön suhteen. Lapsen ääni voi kuulua ja lapsilähtöisyys toteutua vain, jos aikuinen antaa siihen mahdollisuuden. (Raittila & Siippainen 2017, 283–288.)

Lasten osallisuus ja pedagoginen dokumentointi

Pedagogisen dokumentoinnin ovat kehittäneet Reggio Emilia -pedagogit. Reggio Emilia -pedagogiikka on syntynyt Pohjois-Italiassa, Reggio Emilian kaupungissa toisen maailmansodan jälkeen. Reggiolaisuudessa oppiminen perustuu lasten, aikuisten ja ympäristön vuorovaikutukseen, ja lapsi on päärolissa omassa oppimisessaan. Reggio Emilia -pedagogiikassa ei suosita oppimistuokioita, vaan oppiminen tapahtuu erilaisten teemojen ja projektin parissa. Opettajan tehtävä on järjestää lapsille mahdollisuuksia oppimiseen ja toimia kanssatutkijana. Pedagogisen dokumentoinnin avulla reggiolaiset pedagogit kehittävät työtään ja tutkivat oppimista. (Heinimaa 2011, 277–280.)

Pedagogisen dokumentoinnin avulla tuotetaan tietoa muun muassa lasten elämästä, kehityksestä ja kiinnostuksen kohteista. Pedagogisessa dokumentoinnissa voidaan käyttää esimerkiksi valokuvia, piirroksia ja henkilöstön havainnointia, joiden avulla kehitystä ja oppimista tarkastellaan yhdessä lapsen kanssa. Pedagogisen dokumentoinnin kautta näkyväksi tuleva lapsen oppiminen, kehitys ja kiinnostuksen kohteet toimivat suunnittelun pohjana. Sunnitelmällisen dokumentoinnin avulla henkilöstö oppii tuntemaan lapsen ja se auttaa ymmärtämään ryhmän vuorovaikutussuhteita. *”Pedagogisen dokumentoinnin tarkoitus on toteuttaa varhaiskasvatusta lapsilähtöisesti.”* (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 37.)

Pedagoginen dokumentointi eroaa pelkästä dokumentoinnista siinä, että dokumentoinnin avulla saatua tietoa hyödynnetään tavoitteellisesti, kun suunnitellaan, toteutetaan ja arvioidaan pedagogista toimintaa. Lapsen rooli aktiivisena toimijana on tärkeä seikka pedagogisessa dokumentoinnissa. Lapsen ei ole tarkoitus olla vain dokumentoinnin kohde. Pedagogisella dokumentoinnilla tehdään lasten toiminta näkyväksi. Lasten osallisuus tulee pedagogisessa dokumentoinnissa esille myös siinä, että heidän näkemyksillään on oikeasti vaikutusta toimintaan. Varhaiskasvatussuunnitelmassa mainittujen

dokumentointikeinojen lisäksi hyviä menetelmiä ovat ääni- ja videotallenteet sekä erilainen kirjallinen tallentaminen. (Ahonen 2017, 140–142.)

Esimerkiksi kun valitaan kuvia dokumentointia varten, on hyvä ottaa lapsi mukaan valitsemaan kuvia, sillä vain lapsi itse tietää niiden merkityksen, ja samalla lapsi oppii itseään koskevan aineiston hallinnointia (Lapsen mediavuodet 2011,183). Pedagogisen dokumentoinnin avulla saatu aineisto palvelee myös vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä (Heinimaa 2011, 280).

Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen painopistealue toimintakaudella 2019–2020 on pedagoginen dokumentointi.

5 TUTKIMUKSIA LASTEN OSALLISUUDESTA SUOMALAISESSA VARHAISKASVATUKSESSA

Lasten osallisuudesta varhaiskasvatuksessa on tehty jonkin verran tutkimuksia, mutta tuoreelle tutkimustiedolle on suuri tarve kentällä (Heikka ym. 2014, 3). Esittelen muutamman lasten osallisuuteen liittyvän tutkimuksen lyhyesti.

Anja- Riitta Lehtisen tutkimuksessa vuodelta 2000 oli aiheena lasten toimijuus päiväkodissa. Lasten toimijuudella tarkoitetaan niitä voimavaroja, joita lapsilla on käytössään eri tilanteissa sekä sitä, miten he niitä käyttävät. Lehtisen tutkimus oli yhteiskuntatieteellistä lapsitutkimusta, jossa korostui lapsen äänen kuuleminen sekä lapsen toimijuuden näkyväksi tekeminen. Tutkimuksessa keskityttiin lasten sosiaaliseen toimintaan päiväkodissa, ja sen tavoitteena oli tehdä näkyväksi ja selittää lasten toimijuutta päiväkotiympäristössä. Tutkimuksen tärkeimmäksi tulokseksi nousi lasten toimijuuden käsitteiden löytäminen. Näiden käsitteiden: neuvottelu, valta ja toimintaresurssit avulla luotiin lasten toimijuuden profiilit. (Lehtinen 2000, 8–10, 203.)

Liisa Karlsson kirjoitti vuonna 2000 tutkimuksen ”Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa.” Karlssonin tutkimuksen tehtävänä oli ottaa selvää, miten lapset saavat äänensä kuuluviin, ja mitkä tekijät edistävät tai estävät lasten osallisuutta instituutioissa. Tutkimuksessa sovellettiin sadutus-menetelmää Satukeikka-projektissa, jossa aikuinen on kuuntelija ja lapsi aktiivinen kertoja. Pyrkimyksenä oli löytää sellaisia toimintatapoja, joissa lapsi on aktiivinen toimija ja näin lisätä lasten osallisuutta. Esille nousi myös vahvasti, että lasten osallisuus lisääntyy ammattilaisten lapsikäsitteiden muuttuessa. (Karlsson 2000, 10; 181–183.)

Johanna Kiili toteutti vuosina 1999–2002 Jyväskylässä toimintatutkimushankkeen, jonka tavoitteena oli lasten osallistumisen kehittäminen. Lapset asiantuntijoiksi -hankkeen yhteydessä hän keräsi aineistoa omaa tutkimustaan varten. Hanke mahdollisti aineiston keräämisen suoraan lapsilta itseltään. Hankkeen myötä Kiili näki lasten osallistumisen haastavana, mielenkiintoisena ja tutkimisen arvoisena ilmiönä. Kiilin tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella lasten osallistumisen ehtoja ja osallistumiseen tarvittavia voimavaroja. Näitä tutkittiin lasten omien näkemysten ja kokemusten kautta. Tutkimuksen lapsipoliittinen tavoite oli lasten osallistumisen kehittäminen ruohonjuuritasolla. Tavoitteena oli myös laajentaa kuvaa lasten toimijuudesta. (Kiili 2006, 11–12.)

Kiili päätyi ehdottamaan lasten osallistumisen kehittämistä lasten päivittäisissä ympäristöissä, kuten päivähoitossa, yhtenä ennaltaehkäisevän lastensuojelun ja rakenteellisen sosiaalityön toimintatapana. Hän katsoi, että osallistumisen kautta lapset pääsevät vaikuttamaan lähiyhteisössään siten, että lapsiystävällisten toimintaympäristöjen kehitys mahdollistuu. Lopuksi hän muistutti vielä, että lasten toiminta ja osallistuminen riippuu siitä, minkälaiset mahdollisuudet aikuiset heille tarjoavat niiden toteuttamiseen. (Kiili 2006, 207–208.)

Päivi Virkin tutkimuksessa ”Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä” vuodelta 2015 tutkittiin lapsille merkityksellistä toimintaa ja lasten mahdollisuuksia päiväkodin toiminnan muokkaamisessa. Lasten toimijuutta tarkasteltiin sekä lasten että kasvatustajien näkökulmasta. Lisäksi tutkimuksen tarkoituksena oli kehittää Lappeenrannan kaupungille varhaiskasvatuksen suunnittelumallia, jonka avulla lasten toimijuutta ja osallisuutta voidaan edistää. (Virkki 2015, 1–2, 137.)

Virkin tutkimuksessa erottui joitakin lasten osallisuuden foorumeja, joista keskeisin oli sekä lasten että aikuisten mielestä leikki, toinen foorumi oli opetus ja kolmas ulkoilu. Muissa toiminnoissa lasten osallisuuden kokemus jäi vähäiseksi. Tutkimuksessa päädyttiin siihen, että lasten osallisuus riippuu siitä, miten lasten toimijuus mahdollistuu päiväkodin toiminnassa. Kasvattajien demokraattinen käsitys yhteiskunnasta ja osallistava asenne tukee lasten osallisuutta. (Virkki 2015, 145–146.)

Piia Roosin tutkimuksessa vuodelta 2015 lapset kertoivat päiväkotiarjestaan. Roosin tutkimuksen tavoitteena oli tuoda lasten näkökulma päiväkotiarjesta esille haastatteleamalla lapsia, ja näin antaa aikuisille uusia näkökulmia yhteiseen todellisuuteen lasten kanssa. Samalla Roos tarkasteli lasten tapaa kertoa ilmiönä sekä sen ominaispiirteitä ja vuorovaikutuksellista rakentumista. (Roos 2015, 16–17.) Roosin tutkimustulosten mukaan lapset viihtyivät päiväkodissa, joitakin poikkeuksia lukuunottamatta. Roos tuli siihen tulokseen, että lasten osallisuuden kulttuuriin on vielä matkaa. Roos kannusti kuulemaan lapsia heille luonnollisissa tilanteissa esimerkiksi lasten kokousten lisäksi. Lisäksi hän totesi, että lasten kohtaamiseen tarvitaan aikaa ja aikuisilta heittäytymistä. Tutkimuksen peruseella yksi konkreettinen kehittämisen tavoite oli leikin aseman vahvistaminen ja aikuisten osallistuminen leikkeihin. (Roos 2015, 174–176.)

Jaana Juutisen tuoreessa tutkimuksessa (2018) tarkasteltiin yhteenkuuluvuuden rakentumista varhaiskasvatuksessa. Tuloksissa todettiin, että lapsilla on aktiivinen rooli ryhmän sääntöjen muodostumisessa, ja he ovat tietoisia ryhmän yhteenkuuluvuuden

politiikasta. Lapset kertoivat ystävästä, ryhmään kuulumisesta ja omasta roolistaan päiväkotiryhmässä. Toisaalta tuloksissa näkyi myös kääntöpuoli, jossa useamman lapsen leikkiryhmät sulki pois yhden lapsen, kun henkilökunta ei ollut läsnä. Tutkimus haastaa tarkastelemaan oppimisympäristöjen ja siellä vallitsevien pedagogisten käytänteiden merkitystä osana yhteenkuuluvuutta. Arvot ja arvokasvatus nostetaan keskeisiksi yhteenkuuluvuuden tekijöiksi. Tutkimus tuo esille, että myös kasvattajien kokemus työyhteisöön kuulumisesta on merkittävä tekijä, kun luodaan ryhmän yhteenkuuluvuuden tunnetta päiväkotien arjessa. (Juutinen 2018.)

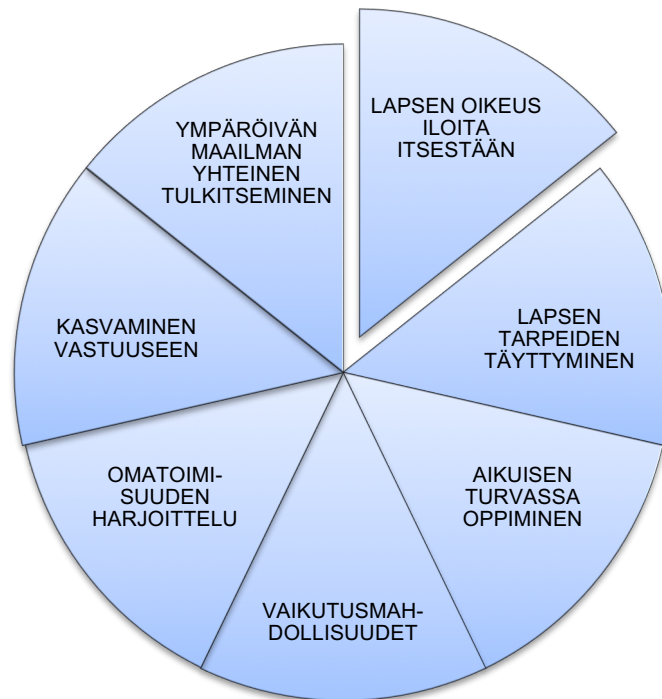
Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metro kehitti vuosina 2009–2011 uusia tapoja lisätä lasten ja perheiden hyvinvointia sekä työntekijöiden ammatillisuutta osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta. Kehittämistyö tapahtui 21 päiväkodissa, ja tuloksena syntyi uusia lapsen, vanhemman ja työntekijän osallisuutta vahvistavia työtapoja kuten toiminnan dokumentointi ja osallistavat vanhempainillat. ”Löytöretkellä osallisuuteen” -julkaisu kertoo tästä kehittämisestä ja täydennyksenä siinä on artikkeleita muun muassa osallisuudesta ja seudullisesta kehittämisestä. (Mäkitalo ym. 2011, 4–5.)

Vennisen, Leinosen & Ojalan tutkimuksessa vuodelta 2010 tarkasteltiin lasten osallisuuden rakentumista varhaiskasvatuksessa varhaiskasvattajien näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Tutkimuksen mukaan lasten osallisuus tai sen puuttuminen näkyi kaikissa päiväkodin toiminnoissa. Tutkimuksessa esitetään neljä kulmakiveä, joiden varaan lasten osallisuus rakentuu päivähoidossa. Nämä kulmakivet ovat:

1. Olosuhteiden ja ilmapiirin luominen myönteiseksi osallisuudelle.
2. Kasvattajien taito kerätä lapsesta tietoa ja päästä sisälle lapsen maailmaan.
3. Kasvattajien kyky hyödyntää tätä tietoa yhteisen toiminnan perustaksi.
4. Kasvattajien taito kehittää osallisuutta tukevia työtapoja omassa työssään.

(Venninen ym. 2010, 62.)

Tutkimuksessa myös jaoteltiin lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa seitsemään teki-
jään, jotka näkyvät seuraavassa kuviossa:

Kuvio 5. Lasten osallisuuden rakentuminen varhaiskasvatuksessa. (Venninen ym. 2010, 64–65.)

Tutkimuksessa päädyttiin kuvaamaan lapsen osallisuutta keinumetaforan avulla, jossa lapsi ensin keinu aikuisen sylissä ja siirtyy sitten pikkuhiljaa turvakeinusta itsenäiseen keinumiseen aikuisen tukemana ja yhä hurjempoihin vauhteihin. Samoin lapsen osallisuus rakentuu pikkuhiljaa sensitiivisessä vuorovaikutuksessa aikuisen kanssa. (Venninen ym. 2010, 63.)

Yhteenvedonä edellämämainituista tutkimuksista voi nähdä, että aikuisen asenteella ja lapsikäsityksellä on suuri vaikutus lasten osallisuuden toteutumiseen. Lasten osallisuuden toteutuminen vaatii tuekseen aikuisen, joka haluaa nähdä ja kuulla lapsen tasavertaisena toimijana ja on valmis heittäytymään lasten maailmaan.

6 KEHITTÄMISPROJEKTIN TOTEUTUS

6.1 Toimintatutkimuksellinen työskentelyote

Toimintatutkimusta ei pidetä varsinaisena tutkimustapana, sillä siinä yhdistetään tutkimusta ja kehittämistyötä. Voidaan puhua pikemminkin lähestymistavasta, jossa yhdistyy käytäntö ja tutkimus. Toimintatutkimukselle on tyypillistä, että halutaan selvittää, miten asioita voitaisiin tehdä paremmin. Oleellista on, että etsitään tietoa, joka auttaa käytännön kehittämistyötä, ja tähän etsimiseen käytetään erilaisia tutkimusmenetelmiä. (Heikkinen 2018, 215; Klein 2012, 5.) Toimintatutkimus on hyvin käytännönläheistä, ja oikeastaan kuka tahansa voi tehdä sitä (McNiff & Whitehead 2012, 2).

Ammattikorkeakouluissa opetus painottuu työelämän kehittämisen vaatimuksiin, ja siellä voidaan harjoittaa kehittämistyötä, joka vastaa työelämän tarpeisiin. *Käytännönläheinen, työelämälähtöinen ja ajankohtainen* ovat käsitteitä, joilla ammattikorkeakoulujen kehittämistyötä voidaan kuvata. Ammatillisia tuotoksia tehdessä voidaan puhua myös tutkimuksellisesta asenteesta, joka sisältää kartoittamista, tiedonhankintaa sekä tiedon kokoamista. (Vilka 2015, 10,19.)

Toimintatutkimuksessa saatetaan lähteä määrittelemään tutkimuskysymystä tutkimuksen tehtävästä käsin, koska tavoitteena on löytää käytäntöön hyödynnettävää tietoa. Toimintatutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten asioiden tulisi olla, miten se saadaan aikaan ja mitä tietoa sen aikaansaamiseksi tarvitaan. (Heikkinen 2018, 220; Klein 2012, 4.)

Toimintatutkimusta tehdään yleensä ympäristöissä, esimerkiksi työpaikoissa, joissa tutkija/kehittäjä on kiinnostunut jonkin tietyn käytännön kehittämisestä (Klein 2012, 3). Toimintatutkimuksessa tutkija on usein tutkimansa yhteisön jäsen ja vaikuttaa siellä toiminnallaan. Tällaista toimintaa voidaan kutsua muutosinterventioksi, kun tarkoituksena on vaikuttaa ja aikaansaada muutosta yhteisössä. Toimintatutkija on toimija, joka tarkastelee tilannetta omasta näkökulmastaan ottaen kuitenkin muut toimijat huomioon. Raportissa onkin tärkeää tuoda esille, mitkä ovat tutkijan yhteydet tutkimuskohteeseen. (Heikkinen 2018, 225.) Tutkijan tai kehittäjän on hyvä osallistua käytännön toimintaan ja pyrkiä dialogiin muiden toimijoiden kanssa. (Toikko & Rantanen 2009, 10.)

Tutkimustoiminnassa on kuitenkin oleellista uuden tiedon tuottaminen nimenomaan tieteellisten tutkimusmenetelmien kautta. Kehittämistoiminnassa puolestaan tavoitellaan jonkin tietyn asian muuttamista tietyssä ympäristössä. Kehittämistoiminnassa käytetään aiempaa tutkimustietoa, ja siinä voidaan myös hyödyntää tutkimuksellisia menetelmiä. Kehittämistoiminnalla voidaan hakea muutosta työskentelytapaan, ja kehittämisen kohde voi olla yksittäinen työntekijä tai työyhteisö. Kehittämisellä tähdätään ennen muuta asioiden parantamiseen. Kun puhutaan projektilla kehittämisestä, tarkoitetaan tiettyyn aikaan ja paikkaan sidottua käytännönläheistä kehittämistyötä. Tätä voidaan pitää edellä mainittuja käytäntöpainotteisempana ja heppoisempana menetelmänä, vaikka käytännössä erot eri menetelmien välillä saattavat olla varsin vähäisiä. (Toikko & Rantanen 2009, 16–17; Salonen ym. 2017, 34–36.)

Tässä kehittämisprojektissa on piirteitä tutkimus- ja kehittämistoiminnasta, joka noudattaa toimintatutkimuksen syklistä työskentelytapaa ja etenemisjärjestystä. Kehittämisprojektissa on hyödynnetty aiempaa tutkimustietoa teoriaosuuden kirjoittamisessa, ja toisaalta projektin toteuttamisessa on käytetty kehittämismenetelmiä. Projektiksi sen määrittelee kertaluonteisuus ja suunnitelmallisuus. Aihe on tarkkaan rajattu, ja se on määritelty hyödyttämään työyhteisöä. Projektin lopputuloksena on konkreettinen tuotos. (Salonen 2013, 13.)

Olen itse jäsenenä kehittämisen kohteena olevassa työyhteisössä ja vaikutan sen toimintaan. Kehittämisprojektin aikana olen ollut dialogissa toimijoiden kanssa sekä vertaiskäynneillä että aivoriihiyöskentelyssä Paraisten kaupungissa. Vuorovaikutteisuutta on ollut myös ohjausryhmän kanssa. Kehittämisprojektin aihe on rajattu tarkkaan koskemaan lapsen osallisuuden vahvistamista Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa, ja lopputuloksena on konkreettinen Matkalla osallisuuteen -kansio. Kehittämisprojektin tarkoituksena on parantaa ja vahvistaa lasten osallisuutta. Voidaan siis sanoa, että kyseessä on toimintatutkimuksellisella työskentelyotteella tehty kehittämisprojekti.

6.2 Kehittämisprojektin vaiheet

Kehittämisprojektin vaiheita voidaan tarkastella erilaisten mallien kautta. Spiraalimallissa projekti etenee syklinä, jossa tulokset arvioidaan aina uudestaan. Prosessia voidaan ajatella kehinä, jotka muodostuvat toistensa perään. Tällainen kehittäminen on pitkäjänteistä toimintaa, jossa kehittämistoiminta täsmentyy prosessin edetessä. Projektityön lineaarinen malli on yksinkertaisempi, ja siinä on yleensä ennalta määritelty melko tarkka

ongelma, jolloin etukäteissuunnittelukin voidaan tehdä tarkemmin. Linearisessa mallissa edetään vaiheittain. (Toikko & Rantanen 2009, 66–67.)

Kehittämiprojektin konstruktivistinen malli on yhdistelmä lineaarisen mallin ja spiraalisen mallin vahvuuksista ja logiikasta. Konstruktivistisessa mallissa näkyvät projektin huolellisen suunnittelun lisäksi projektin vaiheistus, tutkimuksellinen kehittämisote, osallisuus, toiminnassa oppiminen ja kattava menetelmäosaaminen. Yhteisöllinen näkökulma on korostunut. Projektia arvioidaan sen eri vaiheissa, ja inhimilliset tekijät otetaan huomioon. Konstruktivistisessa mallissa korostuvat oppiminen ja yhdessä tekeminen tavoitteen saavuttamiseksi. (Salonen 2013, 16.)

Tämä kehittämiprojekti on edennyt konstruktivistisen mallin mukaan. Projekti on edennyt tiettyjen vaiheiden mukaisesti (kuvio 6), projektissa on nähtävissä henkilöstön osallisuutta, ja matkan varrella on pysähdetty arvioimaan vuorovaikutteisesti.

Kuvio 6. Projektin alkuperäisen suunnitelman mukainen eteneminen.

Suunnitteluvaiheeseen kuuluu kirjallinen suunnitelma, tässä tapauksessa projektisuunnitelma, jossa on nähtävissä tavoitteet, toimintaympäristö, käytettävät menetelmät, toimijat ja keskeiset materiaalit. Nämä kaikki tarkentuvat työn edetessä, mutta huolellinen suunnittelu on tärkeää. (Salonen 2013, 17.) Kehittämiprojektin alkuvaiheessa

määritellään siis lähtökohdat ja rajataan tavoitteet. Kehittämiprojektin tavoitteen pohjalta mietitään käytännön toteuttaminen. (Toikko & Rantanen 2009, 58.)

Kehittämiprojekti ideoitiin syksyllä 2017. Taustalla oli kiinnostukseni lasten osallisuuden lisäämiseen ja aiheen ajankohtaisuus Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa. Esitelin idean Paraisten kaupungin varhaiskasvatuspäällikölle, joka toimi myös mentorinani, ja muotoilimme ideaa yhdessä eteenpäin. Päädyimme siihen tulokseen, että varhaiskasvatuksen henkilökunta hyötyisi siitä, että osallisuuden vahvistamisesta olisi koottuna tietoa helposti saataville. Kehittämisen kohde suunniteltiin jo alkujaan asiakkaiden tarpeisiin vastaavaksi ja varhaiskasvatuksen strategiaa vahvistavaksi.

Yhteisen ideoinnin jälkeen alkoi kehittämiprojektin suunnitteluvaihe, joka ajoittui syksyyn 2017 ja kevääseen 2018. Vastasin suunnitteluvaiheesta, jonka aikana tarkensin projektista syntyvää tuotosta ja sen toteuttamiseen käytettäviä kehittämisen menetelmiä. Kokosin myös ohjausryhmän, joka voi tukea matkan varrella ja arvioida työtä sen edetessä. Suunnitteluvaiheessa syvennyin projektin aihepiiriin kirjallisuuden, tutkimusten ja luentojen avulla.

Suunnitelma hyväksyttiin kesällä 2018 ohjausryhmän kokoontumisessa, jossa käytiin läpi kehittämiprojektin aikataulu sekä tarvittavat resurssit ja ohjausryhmän jäsenten roolit. Konstruktivistisen mallin mukaan etenevässä kehittämiprojektissa ei välttämättä tiedetä etukäteen tarkkaan mikä onnistuu ja mikä ei (Salonen 2013, 17). Tässäkin kehittämiprojektissa tapahtui uudelleenarviointia ja painopisteen tarkentamista toteutusvaiheessa.

Kehittämiprojektin aikana tapahtuu arviointia, uudelleen suuntaamista ja peilaamista syklisen mallin mukaan (Fernie & Smith 2010, 99). Arvioinnin avulla kehittämisprosessia voidaan tarvittaessa suunnata uudelleen (Toikko & Rantanen 2009, 61). Toteutusvaiheessa tapahtuvat projektin kannalta oleelliset materiaalin ja aineiston keruu, dokumentointi ja toimijoiden ohjaus. Tämä vaihe on projektista vastaavalle henkilölle tärkeä ammatillisen oppimisen kannalta. (Salonen 2013, 18.)

Kehittämiprojektin toteutusvaihe alkoi kesällä 2018 materiaalin keräämisellä ja benchmarking-kohteiden etsimisellä ja käyntien järjestämisellä. Varhaiskasvatuksen kesäpäivystys ajoittui toteutusvaiheen alkuun, ja osa henkilökunnasta kertoi jo ajatuksiaan aivoriihityöskentelyn avulla. Benchmarking-käynnit ajoittuivat syksyyn 2018, samoin kaupungin omissa kohteissa tehtävät aivoriihityöskentelyt.

Toteuttamisvaiheessa kokosin aivoriihityöskentelystä saadut tulokset ja kävin ne läpi varmistaakseeni, että materiaalia on tarpeeksi. Materiaalia oli hyvin, mutta sitä olisi voinut olla enemmänkin, joten päätin tehdä vielä yhden aivoriihen kaupungin omassa päiväkodissa alkuvuodesta 2019. Materiaalin läpikäynnissä varmistuin, että niistä saadaan koottua yksi osio tulevaan materiaalipakettiin.

Toteuttamisvaiheessa kokosin myös materiaalipakettiin tulevaa teoriaosuutta ja kirjallisuus- ja linkkiluetteloja sekä valitsin menetelmät, jotka paketissa esitellään tarkemmin.

Alkuvuodesta 2019 piti olla ohjausryhmän kokoontuminen, jossa esittelen projektin etenemisen, ja ohjausryhmä arvioi sen hetken tilannetta. Koko ohjausryhmää ei saatu kasaan aikataulujen takia, mutta esittelin tilanteen varhaiskasvatuspäällikölle, jonka kanssa sovimme jatkosta.

Kehittämiprojektin viimeistelyvaiheessa viimeistelin sekä materiaalipakettia että opinnäytetyön raporttia, jotka yhdessä muodostavat toiminnallisen opinnäytetyön (Salonen 2013, 18). Materiaalipaketti meni vielä ennalta sovituille ohjausryhmän jäsenille arvioitavaksi, jonka jälkeen se sai lopullisen muotonsa.

Kehittämiprojektin etenemistä vaihe vaiheelta voi tarkastella seuraavasta kuviosta:

AIKA	MENETELMÄ	TOIMIJAT	TUOTOS
SUUNNITTELUVAIHE		SYKLI 1	
10–11/2017	Sähköpostit, keskustelu.	Vetäjä, mentori ja tutoropettaja.	Aiheen valinta
12/2017	Kirjallisuuteen perehtyminen, keskustelu.	Vetäjä, mentori ja tutoropettaja.	Kehittämisprojektin idea
1–3/2018	Kirjallisuuteen syventyminen, kirjallisuuskatsauksen ja suunnitelman kirjoittaminen, ohjausryhmän kokoaminen.	Vetäjä, mentori ja tutoropettaja.	Kirjallisuuskatsaus Kehittämisprojektin suunnitelma Ohjausryhmä koossa
3–5/2018	Osallistuminen Varhaiskasvattaja 2018- tapahtumaan, kirjallisuuteen perehtyminen, olemassa olevan materiaalin keruu, Suunnitelmaseminaari 4/2018	Vetäjä, mentori, tutoropettaja ja -ryhmä, ohjausryhmä, päiväkodinjohtajat.	Olemassa oleva materiaali kerättyä Hyväksytty suunnitelma
TOTEUTTAMISVAIHE		SYKLI 2	
6–7/2018	Kirjoittaminen, kirjallisuuteen ja muihin lähteisiin perehtyminen, ohjausryhmän tapaamisen suunnittelu, aivoriihet ke-säpäivystyksessä	Vetäjä, varhaiskasvatuksen henkilöstöä	Teoriaosuuden runko Osa materiaalista kerättyä aivoriihi-työskentelyllä
8/2018	Ohjausryhmän tapaaminen, vertaiskäyntien sopiminen sähköpostilla, kirjoittaminen	Vetäjä, mentori, päiväkodinjohtajat.	2–3 vertaiskäyntiä sovittuna syksyille. Palaute ohjausryhmältä
9–11/2018	Kirjoittaminen Vertaiskäynti Turkuun 4.10.2018, Vertaiskäynti Kaarinaan 30.10.2018 Aivoriihi, Paraisten kaupunki	Vetäjä, mentori, vertaiskohteiden henkilöstö, Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen henkilöstöä.	Vertaiskäynneiltä ja omalta henkilöstöltä saadun aivoriihimateriaalin kokoaminen
11–12/2018	Kirjoittaminen ja menetelmäkansion kokoaminen Vertaiskäynti Hämeenlinnaan 5.11.2018	Vetäjä, mentori, päiväkotien johtajia Paraisten kaupungilta, Hämeenlinnan varhaiskasvatuksen johtajistoa ja henkilökuntaa.	Muistiinpanot vertaiskäynniltä Hämeenlinnaan
1–3/2019	Kirjoittaminen 8.1.2019 työn etenemisen esittely ja arviointi mentorin kanssa, väliraportti. Viimeinen aivoriihi, Paraisten kaupunki. Ohjausryhmän palaute menetelmäkansiosta	Vetäjä, mentori, ohjausryhmä, Paraisten kaupungin varhaiskasvattajia.	Hyväksytty väliraportti, Menetelmäkansio valmiina palautetta varten, Raportin työstö ja viimeistely, Ohjausryhmän palaute
VIIMEISTELYVAIHE		SYKLI 3	
3–5/2019	Kirjoittaminen, kehittämisprojektin esittely, menetelmäkansion esittely pedagogisessa kahvilassa Paraisten kaupungin varhaiskasvattajille	Vetäjä, mentori, ohjausryhmä, tutorryhmä, Paraisten kaupungin varhaiskasvattajat	Valmis menetelmäkansio ja opinnäytetyön raportti

Kuvio 7. Kehittämisprojektin eteneminen vaiheittain 2017–2019.

Tulosten levittämistä voidaan kutsua juurruttamiseksi. Tulosten levittäminen saattaa vaatia oman prosessinsa varsinaisen kehittämisprojektin ulkopuolella. (Toikko & Rantanen 2009, 62.) Tämä kehittämisprojekti valmistuu huhtikuussa 2019, ja olemme sopineet sen esittelystä ja levityksestä yhdessä Paraisten kaupungin varhaiskasvatuspäällikön kanssa. Järjestämme toukokuussa 2019 Paraisten kaupungin varhaiskasvattajille pedagogisen kahvilan, jossa esittelen työni. Samassa tilaisuudessa saattaa olla myös muita esiteltäviä töitä. Tieto- ja menetelmäkansion juurrutustyö jatkuu vielä tämän jälkeenkin.

6.3 Kehittämisprojektissa käytetyt menetelmät

Benchmarking

Benchmarking on kehittämismenetelmä, jota käytetään muun muassa yritysmaailmassa. Kehittämistyössäni olen soveltanut joitakin keskeisiä toimintatapoja benchmarkingista varhaiskasvatustyön kehittämiseen. Benchmarkingin rinnalla käytän tässä myös käsitettä vertailuoppiminen.

Yritysten on jatkuvasti kehitettävä toimintaansa pysyäkseen pinnalla. Yrityksen kehittyminen on oppimista ja benchmarkingia voidaan ajatella oppimisen nopeuttamisena. Osaaminen ja kehittyminen ovat seurausta oppimisesta. Benchmarkingissa opitaan omista ja muiden kokemuksista. (Niva & Tuominen 2005, 10–11.)

Vertailuoppiminen on hyvä menetelmä silloin, kun halutaan tarkistaa ollaanko kehityksessä ajan tasalla, tai kannustaa yhteisöä kehittymään. Yksi vertailuoppimisen tavoitteista on päästä dialogiin esikuvien kanssa. Dialogin avulla voidaan oppia esikuvayhteisön tiedoista ja tarkastella omaa yhteisöä etäämmältä. Tavoitteena on uudistuminen. Vertailuoppimisessa keskeistä on oppiminen ja ymmärtäminen. (Karlöf ym. 2003, 103.)

”Paras mahdollinen” -tyyppisessä benchmarkingissa etsitään alan parhaita osaajia ja pyritään oppimaan heiltä (Niva & Tuominen 2005, 17). Benchmarkingia, jonka yksi suomenos on parastaminen, voidaan toteuttaa tapaamalla näitä osaajia, mutta myös hakemalla tietoa artikkeleista, Internetistä ja kirjallisuudesta. (Innokylä 2013.) Tässä kehittämisprojektissa olen käyttänyt kumpaakin toteutustapaa.

Benchmarking -menetelmässä selvitetään toisten osaamista ja sitä, miten he tekevät tiettyjä asioita. Monesti löydetty uudet menetelmät tuntuvat itsestään selviltä, joten onkin tärkeää selvittää, miten niihin on päädytty ja miten ne voidaan omaksua. (Niva &

Tuominen 2005, 15.) Keskeisenä ajatuksena on tunnistaa sellaiset tiedot tai taidot, joista voi olla apua oman toiminnan kehittämässä ja parantamisessa (Innokylä 2013).

Benchmarkingissa ei ole tarkoitus suoraan kopioida toisten toimintamalleja, vaan soveltaa niitä omiin olosuhteisiin ja toimintaan sopivalla tavalla. Kaikki ei välttämättä toimi samalla tavalla meillä, vaikka toimiala olisi sama. (Niva & Tuominen 2005, 28.) Suurin hyöty vertailuoppimisesta saadaan, kun sen tuottama tieto voidaan luontevasti yhdistää nykyisen työn sisältöön (Karlöf ym. 2003, 114).

Pähkinäkuoressa benchmarking on menetelmä, prosessi, jossa etsitään parhaita toimintatapoja ja hyviä esikuvia, joilta otetaan oppia, ja lopuksi käytetään oppeja oman toiminnan kehittämiseen. (Niva & Tuominen 2005, 106.) Muiden kokemuksista oppiminen on tärkeää, jos haluaa edistyä. Hyvien esikuvien käyttö tekee vertailuoppimisesta sekä tehokasta että pedagogisesti hyödyllistä. (Karlöf ym. 2003, 127.) Vuorovaikutuksessa toisten kanssa on aina mahdollisuus oppia uutta ja laajentaa omaa ymmärrystä, samalla kun toinen osapuoli tuntee, että hän tulee kuulluksi ja hänen mielipiteitään arvostetaan (Keisala 2017.)

Tässä kehittämissuunnitelmassa olen tehnyt ulkoista benchmarkingia. Benchmarkingin kohteeksi valikoin Turusta ja Kaarinasta yksityiset päiväkodit sen perusteella, että niiden internetsivuilla kerrottiin osallisuuden olevan tärkeää. Olin yhteydessä yksityisten päiväkotien ylempiin esimiehiin, jotka suosittelivat minulle vierailukohteita. Lisäksi järjestin vierailukäynnin Hämeenlinnan varhaiskasvatukseen, jossa ollaan jo vuosien ajan kehitetty lasten osallisuutta. Tälle vierailukäynnille osallistuivat lisäksi Paraisten varhaiskasvatusjohtaja ja kolme päiväkodinjohtajaa. Saimme samalla matkalla tietoa myös Hämeenlinnan varhaiskasvatuksen johtamistavoista sekä pedagogisesta dokumentoinnista.

Vertaiskäynnit eli benchmarkingin suoritin syksyn 2018 aikana kolmeen eri paikkaan. Ensimmäinen kohde oli Pilke-päiväkotien yksikkö Auringonnousu Turussa. Olin lähettänyt kehittämissuunnitelmiani suunnitelman luettavaksi päiväkodin johtajalle, joten he tiesivät, että olen kiinnostunut juuri heidän tavastaan ottaa osallisuus huomioon. Vertaiskäynnin aluksi minulle esiteltiin päiväkotia ja kerrottiin heidän toiminnastaan. Olimme sopineet jo valmiiksi, että osa henkilökunnasta laittaa paperille ajatuksiaan osallisuudesta samalla aivoriihi-menetelmällä kuin henkilökunta Paraisilla. Sitä ennen olimme keskustelleet henkilökunnan kanssa vapaamuotoisesti osallisuuden merkityksestä ja uudesta varhaiskasvatussuunnitelmasta. Toinen vertaiskäyntini kohdistui Verkanappulat-päiväkotien

Verkavekarat-yksikköön Kaarinassa. Se toteutui samalla kaavalla kuin ensimmäinen vertaiskäynti. Kaarinassa toiminnalliseen hetkeen osallistui kaksi varhaiskasvattajaa.

Vertaiskäyntien pohjaksi olin tehnyt kysymyksiä ja kerroin kehittämisprojektistani, jotta saimme keskustelun käyntiin. Kummallakin käynnillä oli hyvä tunnelma ja keskustelu sujui luonnollisesti, kysymykset olivat lähinnä tukena. Sain ottaa muistin tueksi myös valokuvia, joista kuitenkin sovittiin, että ne eivät tule minnekään julkisesti. Minut otettiin vastaan ystävällisesti, ja varhaiskasvattajat osallistuivat toiminnalliseen hetkeen innokkaasti. Keskustelu oli vilkasta ja aihe tuntui kiinnostavan. Keskusteluhetken päätteeksi pyysin osallistujia kirjaamaan lyhyesti, esimerkiksi ranskalaisin viivoin ajatuksiaan osallisuudesta sekä tavat, joilla he ottavat osallisuuden huomioon työssään. Aikaa tähän käytettiin noin kymmenen minuuttia. Jotta vertaiskäynneistä olisi hyötyä molemminpuolisesti, olen luvannut, että nämä kaksi päiväkotia saavat käyttöönsä myös valmiin tietojen ja materiaalipaketin.

Kolmannen vierailukäynnin kohde oli Hämeenlinna, missä on jo pitkään toteutettu Satakielipedagogiikkaa, jossa lasten osallisuus on vahvasti läsnä. Hämeenlinnaan lähdimme isommalla kokoonpanolla, mukana oli lisäksi Paraisten varhaiskasvatuspäällikkö ja kolme päiväkodin johtajaa. Hämeenlinnan vierailu oli erilainen kuin muut vertaiskäynnit, sillä he olivat valmistelleet ohjelman valmiiksi meitä kiinnostavia asioita silmällä pitäen. Meitä vastassa oli useampi päiväkodin johtaja, ja he kertoivat meille Satakielipedagogiikasta, pedagogisesta dokumentoinnista sekä tavasta, jolla Hämeenlinnassa toteutetaan jaettava johtajuutta. Lisäksi yhden ryhmän lastentarhanopettaja esitteli meille kehittämänsä lomaketta, jossa selvitetään lapsen mielenkiinnon kohteita varhaiskasvatussuunnitelmaa varten. Tutustuimme myös Virvatulet-ryhmän Elämäseinään, joka on heidän tapansa tehdä pedagogista dokumentointia. Ennen Hämeenlinnan käyntiä olin tutustunut huolella heidän varhaiskasvatussuunnitelmaansa ja joihinkin varhaiskasvattajien kehittämiin osallisuuden lisäämisen menetelmiin. Pyysin käynnin yhteydessä myös luvan esitellä hämeenlinnalaisen lastentarhanopettajan kehittämän Lapsen kuulemisen -pelin materiaalipaketissani.

Kirjallisuus ja muut lähteet osana kehittämisprojektia

Benchmarkingia voidaan tehdä vertaiskäyntien lisäksi hakemalla tietoa hyvistä käytännöistä esimerkiksi kirjoista, tutkimuksista, internetistä ja artikkeleista (Innokylä 2013).

Osa tieto- ja menetelmäpakettiin tulevasta materiaalista on peräisin kirjallisuudesta, tutkimuksista ja internetistä. Lähdekritiikkiin tulee kiinnittää erityistä huomiota tietopakettia kootessa. Erityisesti internetiä käytettäessä tulee varmistua kirjoittajan auktoriteetista tiedon jakamisessa. (Vilkkä & Airaksinen 2004, 53–54.)

Pidän huolta, että käytän mahdollisimman tuoreita tutkimuksia, kirjallisuutta ja internet-sivuja lähteinä. Perustelluista syistä myös vanhempi materiaali käy. Tarkistan mahdollisimman hyvin kirjoittajien ja menetelmien kehittäjien taustat ja asiantuntijuuden. Peilaan menetelmiä ja tietoja siihen, voisinko itse käyttää niitä työssäni.

Menetelmäkansion teoriaosuus on joiltakin osin yhteneväinen kehittämisprojektin raportin teoriaosuuden kanssa. Teoriaosuudessa on käytetty mahdollisimman laajasti lähdekirjallisuutta. Myös menetelmäkansiossa esitellyt käytännön menetelmät ovat kirjallisuudesta ja internetistä löydettyjä hyviä käytäntöjä.

Aivoriihi

Varhaiskasvatuksen henkilöstön ajatukset ja käytännön menetelmät ovat tärkeä osa kehittämisprojektin kokoamaani tieto- ja menetelmäpakettia. Keräsin ajatuksia ja menetelmiä osallisuudesta sekä Paraisten kaupungin että benchmarking-kohteiden varhaiskasvattajilta sovelletulla aivoriihi- menetelmällä. Aivoriihi-menetelmän tarkoituksena on tuottaa luovia ajatuksia turvallisessa ympäristössä. Menetelmän vahvuutena on ideoiden runsaus ja periaatteena onkin, että suuresta määrästä ideoita löytyy joukosta hyviä, toteuttamiskelpoisia ajatuksia. (Innokylä 2012.)

Työn tekijöiden tulisi osallistua kehittämistoimintaan, ja heidän osallistumisensa tekee lopputuloksesta luotettavan (Salonen ym. 2017, 39). Aivoriihi valikoitui toiseksi käytettäväksi menetelmäksi, koska halusin materiaalia ja ajatuksia mahdollisimman paljon, jotta joukosta löytyisi hyviä ideoita tieto- ja menetelmäpakettia varten. Näin saisin henkilöstön mielipiteitä näkyville, ja osallisuus totetutuisi myös henkilöstön kohdalla. Aivoriihi tuntui tarpeeksi turvalliselta toiminnalliselta menetelmältä toteutettavaksi myös vieraampien ihmisten kanssa. Aivoriihi aloitetaan asettamalla ja rajaamalla tehtävä tai tavoite. Ideointivaiheessa tuotetaan mahdollisimman paljon tehtävän mukaisia ajatuksia, ilman arviointia. Kaikkien osallistujien ideat ja ajatukset ovat yhtä arvokkaita. (Moilanen ym. 2015, 161–163.)

Käyttämässäni aivoriihen variaatiossa ajatuksia kirjattiin ylös yksin tai yhdessä työryhmän kanssa, tilanteesta ja aikatauluista riippuen. Kaikki saivat saman tehtävän: ”Kirjaa mahdollisimman lyhyin lausein ylös mitä lasten osallisuus mielestäsi on ja miten toteutat sitä työssäsi?”. Tarkennukseksi annettiin vielä, että tässä haetaan ajatusten lisäksi ihan konkreettisia toteuttamisen tapoja. Aikaa aivoriihityöskentelylle annettiin 10–15 minuuttia. Vetäjä keräsi vastaukset anonyymeinä kirjekuoreen. Osa vierailukäyntien henkilökunnasta lähetti ajatuksensa myöhemmin minulle sähköpostilla, koska heillä ei ollut mahdollisuutta juuri siinä hetkessä kirjata ajatuksiaan, vaikka he halusivat osallistua

6.4 Aineistot ja analyysi

Aineistoa tässä kehittämissuorituksessa on kertynyt benchmarkingista, aivoriihistä sekä kirjallisuudesta / internetistä. Toimintatutkimuksessa, tässä tapauksessa toimintatutkimuksellisessa työskentelyotteessa, aineiston keruu ja analysointi tapahtuvat samanaikaisesti. Analysointi myös ohjaa aineistonkeruuta. Yksi tapa käsitellä aineistoa on tekstinkäsittelyohjelmat. Analyysi voi olla muun muassa aineiston järjestelyä ja käsittelyä, jonka avulla aineisto saa muotonsa. (Kananen 2014, 102–105.) Analyysivaiheessa käy selväksi löytyykö asetettuihin tavoitteisiin vastauksia ja voi myös käydä niin, että tavoitteet tai ongelmat olisi pitänyt asettaa toisin (Hirsjärvi ym. 2016, 221).

Aivoriihityöskentelyyn osallistui yhteensä noin 30 henkilöä, joko yksin tai työryhmässä. Tarkkaa määrää ei pysty sanomaan, koska työryhmien kokoonpano vaihteli. Vertaiskäynneiltä Turkuun ja Kaarinaan sain hyvin materiaalia aivoriihityöskentelyn avulla. Oli mielenkiintoista päästä tutustumaan uusiin paikkoihin ja kuulla sekä nähdä miten heillä tehdään asioita. Myös Paraisten kaupungin henkilöstö osallistui aivoriihityöskentelyyn myönteisellä asenteella.

Tässä tapauksessa aivoriihessä kerättyjen ajatusten arvioinnista ja jatkokäsittelystä vastasin itse kehittämissuorituksen vetäjän roolissa. Kokosin kaikki vastaukset listoiksi kolmen kategorian mukaan: *ajatuksset osallisuudesta*, *menetelmät* ja *leikit* (kuvio 8.). Näistä listoista karsin ja valitsin tieto- ja menetelmäpakettiin tulevat ideat.

Kuvio 8. Aivoriihityöskentelyn vastausten jakautuminen.

Aivoriihityöskentely tuotti yhteensä 111 vastausta liittyen osallisuuteen. Eniten tuli menetelmiä (83), joihin luokittelin toimintatavat ja ei-leikilliset tavat ottaa lasten osallisuus huomioon ryhmässä. Leikkejä tuli 18 ja ajatuksia siitä, mitä osallisuudella tarkoitetaan tai mitä se vaatii, tuli 17 kappaletta. Yhteenlaskettu määrä ei täsmää luvun 111 kanssa, koska osassa vastauksista oli samassa kohdassa esimerkiksi ajatus siitä mitä osallisuus on ja tapa millä se otetaan huomioon. Aivoriihityöskentelyn materiaalia kertyi sekä paperilapuille että sähköpostiini, joista kokosin ne yhteen tiedostoon.

Osittain ajatukset, menetelmät ja leikit olivat keskenään samantyyppisiä, mutta vastauksia oli kuitenkin tarpeeksi, jotta kaikista kategorioista sai koottua oman ”huoneentaulun” menetelmäkansioon.

Alun perin oli tarkoitus kerätä myös jo olemassa olevaa materiaalia, jota Paraisten kaupungin henkilöstö oli tuottanut osallisuuteen liittyvissä pedagogisissa illoissa toimintavuoden 2017–2018 aikana. Sain kuitenkin materiaalia ainoastaan yhdestä päiväkodista. Päätin jättää sen käyttämättä ja koota kansion muilla menetelmillä keräämälläni materiaalilla. Koska kansiota on tarkoitus päivittää myöhemmin, voivat päiväkodit sitten lisätä näitä olemassa olevia materiaaleja jälkikäteen.

Kirjallista materiaalia kerätessäni tein työni kannalta mielenkiintoisista kirjoista ja internetlinkeistä samalla listat word-tiedostoon, josta ne on ollut helppo poimia käytettäväksi. Ennen kirjaa tai linkkiä kirjasin muutamalla sanalla kuvauksen sen sisällöstä.

Muistiinpanojen ei välttämättä tarvitse olla kirjallisia, vaan ne voivat olla myös valokuvia. Muistiinpanoja voi tehdä esimerkiksi vierailukäynnin aikana tai heti sen jälkeen. (Vilka 2015, 53–54.) Benchmarking-käyntien aineistot koostuvat sekä kirjallisista että sähköisistä muistiinpanoista ja valokuvista. Benchmarking-käynneiltä Turkuun ja Kaarinaan kertyi samalla aineistoa myös aivoriihityöskentelystä. Hämeenlinnan vertaiskäynnin dokumentoin tekemällä muistiinpanoja sekä ottamalla valokuvia muistin tueksi. Hämeenlinnasta sain aineistoksi käytännön menetelmiä, kuten Elämäseinän ja lomakkeen lapsen kuulemiseen. Kaarinassa oli toteutettu projektiseiniä, joissa lasten osallisuus tulee hyvin esille.

7 MATKALLA OSALLISUUTEEN -KANSIO

7.1 Kansion rakenne

Kehittämiprojektin tarkoituksena oli koota Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen henkilökunnalle tieto- ja menetelmäkansio tukemaan lasten osallisuutta vahvistavaa työtä. Menetelmäkansion kokoamisessa käytin menetelminä benchmarkingia ja sovellettua aivoriihimenetelmää. Benchmarkingin toteutin vertaiskäynteinä sekä etsimällä alan parhaita käytäntöjä kirjallisuudesta ja internetistä. Aivoriihityöskentelyyn osallistui sekä vertaiskohteiden henkilökuntaa että Paraisten kaupungin henkilöstöä. Tieto- ja menetelmäkansion rakenne muotoutui kehittämiprojektin edetessä ja ohjausryhmän kommenttien avulla. Kansion lopulliseksi nimeksi päätin antaa ”Matkalla osallisuuteen”, joka kuvaa sitä, että osallisuutta luodaan kulkien pikkuhiljaa edeten kohti päämäärää.

Olen jakanut Matkalla osallisuuteen -kansion kolmeen osaan, jotta sieltä löytää helposti etsimänsä (Liite 1). Ajatuksenani on, että kansion voi lukea ensin kokonaisuutena ja myöhemmin palata kulloinkin tarvitsemaansa osaan. Matkalla osallisuuteen -kansio löytyy Paraisten kaupungin varhaiskasvattajien Google Drivesta, josta se on helppo ottaa käyttöön. Myös kansion mahdollinen jatkokehittäminen onnistuu Google Drivessä.

7.2 Osa 1: teoritietoa osallisuudesta varhaiskasvatuksessa

Ensimmäinen osa sisältää teoritietoa osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Osio olisi voinut olla hyvinkin laaja, mutta pyrin rajaamaan sitä, jotta se olisi sopivan pituinen luettavaksi esimerkiksi henkilökunnan suunnitteluajan puitteissa. Teoriaosuudessa käsitellään lasten osallisuutta varhaiskasvatuksessa useasta eri näkökulmasta.

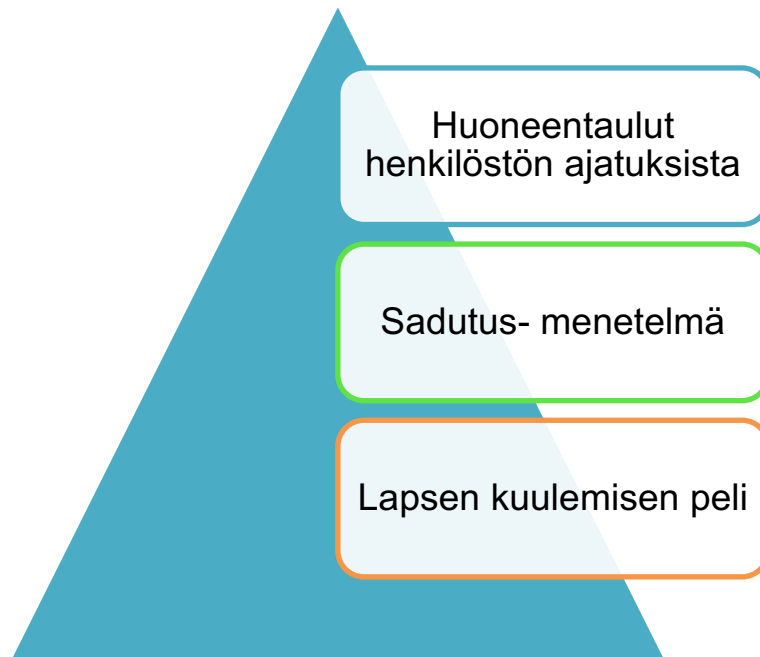
Kuvio 9. Näkökulmat lasten osallisuuden toteutumiseen Matkalla osallisuuteen -kansiossa.

Eri tarkastelukulmat lasten osallisuuden toteutumiseen Matkalla osallisuuteen -kansiossa ovat *lait ja säädökset*, *lapsikäsitys*, *oppimisympäristöt*, *vuorovaikutus*, *pienryhmät*, *leikin merkitys* ja *aikuisen vastuu*. Teoriaosuuden tarkastelukulmat löytyivät perehtyessäni aihealueen kirjallisuuteen ja sieltä nouseviin teemoihin. Teoriaosuudessa on lähdeviitteet ja kansion lopussa lähdeluettelo, joten halukkaiden on helppo löytää syventävää tietoa. Monet käytetyistä kirjoista löytyvät päiväkotien kirjahyllyistä, Perhetalo Ankkurin erityislainaamosta tai Paraisten kaupungin kirjastosta.

7.3 Osa 2: ajatuksia ja menetelmiä

Matkalla osallisuuteen -kansion toinen osio koostuu aiemmin mainitsemistani varhaiskasvatuksen henkilöstön ajatuksista ja menetelmistä (Liite 2). Lisäksi olen esitellyt kaksi menetelmää, jotka mielestäni vahvistavat lasten osallisuutta ja joita itse ajattelin

voivani käyttää työssäni. Nämä menetelmät ovat ”Mitä pidät päiväkodista? Lapsen kuulemisen peli” sekä Sadutus-menetelmä.

Kuvio 10. Matkalla osallisuuteen kansion toisen osan sisältö.

Sadutusta on Paraisillakin tehty varhaiskasvatuksessa jo kauan. Sadutusta pidetään jopa sosiaalisena innovaationa, jonka avulla rakennetaan yhteisyyttä ja kuuntelemista ja jonka avulla syntyy luottamusta ja vastavuoroisuutta (Taipale & Lindroos 2003). Halusin nostaa tämän monelle varhaiskasvatuksen ammattilaiselle tutun menetelmän esille osoittaakseni, että jo käytössä olevat menetelmät voivat olla ajankohtaisia ja toimivia. Kaikkea ei tarvitse opetella alusta asti ja uutena, vaan voi riittää, että ottaa uudelleen käyttöön jo mahdollisesti unohtuneita menetelmiä.

Toinen mukaan valitsemistani menetelmistä on ”Mitä pidät päiväkodista? Lapsen kuulemisen peli”, joka on konkreettinen lapsen kuulemisen menetelmä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2016, 10) sanotaan seuraavaa lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatimisesta: *”Lapsen mielipide ja toiveet tulee selvittää ja huomioida suunnitelmassa. Henkilöstön vastuulla on etsiä sopivat keinot lapsen näkökulmien selvittämiseksi.”* Hämeenlinnalainen lastentarhanopettaja Meri Williams yritti löytää lapsen kuulemiseen uutta menetelmää perinteisten havainnoinnin ja haastattelun lisäksi, mutta kun sellaista ei löytynyt, päätti hän kehittää sen itse.

Peli saattaa tuoda esiin hyvinkin merkityksellisiä asioita, jotka auttavat lapsen päivän sujumisessa ja joita ei päiväkodin arjessa ole huomattu. Williamsin kehittämän pelin on tarkoitus olla lapselle helppo ja leikinomainen tapa kertoa kokemuksistaan. Peliä pelataan kuvien avulla, joten se mahdollistaa myös niiden lasten kuulemisen, joiden kielitaito tai verbaaliset taidot eivät vielä riitä pelkkään sanalliseen kertomiseen. Tallennettu lopputulos voidaan liittää osaksi lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa, jolloin sitä voidaan käyttää apuna myös tilanteiden uudelleenarvioinnissa. Williamsin mukaan vanhemmat ovat olleet erittäin kiinnostuneita lasten vastauksista, ja tallennettua peliä on ollut antoisaa käyttää myös tulkkikeskusteluissa vieraskielisten vanhempien kanssa. (Williams 2018.)

Lapsen kuulemisen pelin valitsin mukaan tuoreena ja innovatiivisena menetelmänä. Peli on kehittänyt lastentarhanopettaja, ja hän on jo ehtinyt käyttää peliä työssään ja havaita sen toimivaksi. Peli on helppo tehdä päivähoitopaikoista löytyvistä materiaaleista ja internetistä löytyy ohjeet pelin käyttämiseen sekä PDF- että videomuodossa.

Henkilökunnan ajatuksista, toimintatavoista ja leikeistä koostin ”huoneentaulut”, jotka voi halutessaan vaikka tulostaa seinälle. Varhaiskasvattajien ajatuksissa lasten osallisuudesta korostuu se, että aikuisten tulee olla entistäkin herkempiä kuulemaan lasten aloitteita ja toiveita ihan pienissäkin asioissa. Kasvattaja nähdään ohjaajana ja raamien sekä turvallisuuden luojana. Myös aikuisen läsnäolo mainitaan. Menetelmiksi tai toimintatavoiksi luokittelimiani ajatuksia tuli eniten, mutta vastauksissa oli paljon samoja ajatuksia. Karsin päällekkäisyydet, mutta pyrin sisällyttämään kaikki ideat tauluun jossakin muodossa. Mainittuja menetelmiä olivat muun muassa erilaiset äänestykset, lasten toiveiden kuuntelu ja kysely sekä havainnointi ja pienryhmätoiminta. Joissakin vastauksissa oli samassa virkkeessä esimerkiksi sekä toimintatapa/metelmä että leikki, jolloin poimin vastaukset omiin kohtiinsa. Muuten ajatukset ovat huoneentauluissa kasvattajien omin sanoin ja omalla kielellä eli suomeksi tai ruotsiksi.

7.4 Osa 3: kirjallisuus- ja linkkiluettelo

Matkalla osallisuuteen- kansion kolmannessa osiossa on kirjallisuus- ja linkkiluettelo lasten osallisuuteen liittyen. Luettelosta löytyy sekä tutkimuksia, teoriakirjallisuutta että käytännön menetelmiä. Ennen kirjaa tai linkkiä on lyhyt kuvaus sisällöstä, jolloin käyttäjän on helpompaa löytää etsimänsä.

Mukaan valitsemistani kirjoista suurin osa löytyy Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen erityislainaamosta, varhaiskasvatussyksiköistä tai kirjastosta. Tutkimukset löytyvät pääosin internetistä. Käytännön menetelmiä on enimmäkseen linkkien takana. Kirjallisuus- ja linkkiluettelon on tarkoitus helpottaa lisätiedon hakemista erityisesti niille, jotka kaipaavat syventävää tietoa.

8 YHTEENVETO JA ARVIOINTI

8.1 Yhteenveto

Tämän kehittämisprojektin tavoitteena oli tuottaa henkilökunnalle helposti saatavilla oleva, selkeä tieto- ja menetelmäpaketti, josta voi löytää uusia ideoita lasten osallisuuden toteuttamiseen. Paketin on tarkoitus vahvistaa ja tukea jo olemassa olevaa osamista sekä rikastuttaa ryhmien toimintaa. Pitemmän aikavälin tärkeäksi tavoitteeksi asetin lasten osallisuuden lisäämisen Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksessa. Näiden tavoitteiden toteutuminen selviää ajan kanssa, kun kansio vakiintuu henkilökunnan käyttöön.

Kehittämisprojekti alkoi alan kirjallisuuteen ja tutkimuksiin tutustumisella sekä internetistä löytyvän materiaalin hahmottamisella. Tämä työ jatkui läpi koko projektin, ja ihan loppumetreilläkin löytyi vielä uutta materiaalia. Kirjallisuuden myötä hahmottui, miten toimijuuden käsitteestä on tultu osallisuuteen. Lehtisen tutkimuksessa vuodelta 2000 puhuttiin vielä lasten toimijuudesta päivähoitossa ja Kiilin tutkimushankkeessa 1999–2002 kehitettiin lasten osallistumista. Uudemmissa, viime vuosilta olevissa tutkimuksissa on käytetty jo osallisuuden käsitettä. Osallisuus sisältyy valtakunnallisiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin, ja viimeisen vuosikymmenen aikana sen rooli varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa koskevissa keskusteluissa on muodostunut merkittäväksi (Kangas ym. 2018, 6).

Aivoriihityöskentelyn tuotosten perusteella osallisuus-käsitteen merkitys on varhaiskasvattajille tuttu. Lasten osallisuudesta sanottiin muun muassa, että se on kokemusta kuuluksi tulemisesta ja kokemusta siitä, että voi vaikuttaa omiin asioihinsa. Myös Leinosen (2014, 18–19.) mukaan lapsen osallisuutta on lapsen oma kokemus merkityksellisistä tilanteista arjessa. Lapsen aloitteisiin ja kiinnostuksen kohteisiin tarttuminen arjen keskellä ovat hyviä mahdollisuuksia osallisuuden lisäämiseen. Useat aivoriiheen osallistuneet varhaiskasvattajat toivat esiin juuri näitä arjessa tapahtuvia lasten ehdotuksiin tarttumisista hyvänä keinona vahvistaa osallisuutta.

”Osallisuus on lasten kokemusta siitä, että heillä on tärkeä rooli yhteisössä ja mahdollisuus vaikuttaa itseensä ja yhteisöönsä vaikuttaviin asioihin.”

” Viktigaste är att vara lyhörd och lyssna på vad barnen berättar, har för intresse och ideer.”

Kuvio 11. Varhaiskasvattajien aivoriijiatuksia lasten osallisuudesta.

Leikki on perinteisesti ajateltuna lasten aluetta, mutta voisiko se olla jotain, jonka lapset ja aikuiset voivat jakaa? Tutkimustiedon mukaan aikuisen osallistuminen leikkiin saa sen sujumaan paremmin, ja lapset oppivat enemmän leikin aikana. (Lehtinen & Koivula 2017, 177–178.) Varhaiskasvatusuunnitelman perusteissa (2016) edellytetään kasvattajien osallistumista lasten leikkiin. Tämä näkyi myös aivoriihen ajatuksissa. Useat kasvattajat olivat maininneet leikkiin osallistumisen keinona päästä sisään lapsen maailmaan ja edistää osallisuutta.

”Hiekkalaatikkoleikkiin ei tarvitse kuin istahtaa laatikon reunalle, jolloin lapset kerääntyvät ympärille. Siitä on hyvä seurata ja olla osallisena hetkessä.”

”Aikuinen lähtee mukaan lapsen leikkiin.”

”Använda lekfulla och roliga sätt för att få barnen med.”

Kuvio 12. Varhaiskasvattajien aivoriijiatuksia leikistä ja osallisuudesta.

Pienryhmätoiminta mainittiin myös useammassa aivoriijiatuksessa. Pienryhmiä muodostettaessa on hyvä miettiä millä perusteilla lapset jaetaan ryhmiin. Ryhmäjakojen ei tule perustua siihen, että kasvattajat pääsevät helpommalla. On hyvä muistaa myös se, että kaikilla ryhmän lapsilla on oikeus saada osansa kunkin kasvattajan osaamisesta ja seurasta. (Tast 2017, 20.) Varhaiskasvatusuunnitelman perusteissa (2018, 33) edellytetään joustavaa toimintaa erikokoisissa ryhmissä, jotka edistävät sekä lasten että kasvattajien keskittymistä.

Aivoriijiatuksissa pienryhmätoiminnan osallisuutta tukevaa vaikutusta perusteltiin sillä, että lapsilla on paremmat mahdollisuudet osallistua, ja aikuisten on helpompi keskittyä pienempään lapsiryhmään ja olla lapsille läsnä.

”Pienryhmissä lapset pystyvät osallistumaan isoja ryhmiä paremmin.”

”Pienryhmätoiminta loistava tapa saada lapsen kiinnostuksen kohteet selville!

-> Koko hoitopäivä pienryhmätoimintana, ei ainoastaan yksittäiset tuokiot.”

Kuvio 13. Varhaiskasvattajien aivoriijiatuksia pienryhmätoiminnasta.

Varhaiskasvatuksen perustoiminnoilla tarkoitetaan arjessa toistuvaa tekemistä, kuten ruokailua, wc-käyntejä, pukemista ja käsipesuja. Pienet lapset eivät vielä suoriudu yksin kaikista perustoiminnoista, vaan he tarvitsevat aikuisten apua. Perustoiminnoissa mahdollistuu hyvin myös lasten osallisuus, vaikka se onkin välillä jäänyt taka-alalle. (Kettukangas & Härkönen 2014, 102–106.) Osallisuuden ja läsnäolon huomioiminen perustoiminnoissa nousi esiin kasvattajien aivoriijissä. Lapset saavat halutessaan osallistua päivän askareisiin, ja kasvattajien läsnäoloa kaikissa tilanteissa pidetään tärkeänä.

”Barnens åsikter och idéer tas i beaktande i så gott som alla situationer.”

”Halutessaan saa olla apulaisena. (Sopiiko sinulle?)”

”Halutessaan saa osallistua arkiaskareisiin, ruokakärryjen vientiin ym.”

”Barnen får delta i de vardagliga sysslorna.”

Kuvio 14. Varhaiskasvattajien aivoriijiatuksia lasten osallistumisesta arjen toimiin.

Aivoriijiatuksissa tuli edellä mainittujen lisäksi esille sen tärkeys, että aikuinen on herkkä lasten aloitteille ja ajatuksille. Myös vuorovaikutuksen ja joustavan toiminnan merkitys mainittiin. Aivoriivastauksista nousi niin ajatuksia osallisuudesta kuin tapoja sen huomioimiseen ja toteuttamiseen.

Eryteisesti benchmarking-käynneillä korostui pedagogisen dokumentoinnin ja lasten osallisuuden yhteys. Pedagogisen dokumentoinnin avulla on mahdollista välittää myös vanhemmille lasten arkisia kokemuksia varhaiskasvatuksesta (Rintakorpi 2014, 139). Pedagogisen dokumentoinnin avulla saadaan lasten toiminta näkyväksi lapsille ja

aikuisille. Dokumentoinnin kautta lapset näkevät konkreettisemmin vaikutusmahdollisuutensa, ja se puolestaan vahvistaa osallisuutta. (Ahonen 2017, 141.)

Kaarinassa oli toteutettu laajoja projektiseiniä, joihin dokumentoitiin lasten kanssa tehtyjä asioita. Projektien aiheet olivat nousseet lapsilta. Hämeenlinnassa Virvatulet-ryhmä Ojoisten päiväkodissa käytti pedagogisen dokumentoinnin välineenä Elämäseinää, johon dokumentoidaan viikon tapahtumat. Seinää täydennetään päivittäin yhdessä lasten kanssa valokuvin ja tekstein. Elämäseinän avulla toiminnan monipuolisuus konkretisoi- tuu myös henkilökunnalle. Perjantaisin Elämäseinästä otetaan valokuva, joka tuloste- taan kansioon myöhempää tarkastelua varten. Lapset saavat valita seinältä itselleen merkityksellisiä kuvia omiin kansioihinsa. Elämäseinän avulla vanhemmatkin saavat lap- sen päivästä enemmän tietoa, kuin olisi mahdollista muuten saada lapsen hakutilan- teessa. (Kts. Satakielensiivin.)

Benchmarking-vierailujen antia olivat keskustelut varhaiskasvattajien kanssa sekä jotkin konkreettiset ideat lasten osallisuuden vahvistamiseksi.

8.2 Aivoriihien etiikka

Tutkimuksen tekemiseen liittyy joitakin eettisiä vaatimuksia, ja vaikka tämä kehittämis- projekti ei ole tutkimus, tarkastelen materiaalinkeruun etiikkaa aivoriihityöskentelyn osalta. Ihmisten tulee itse saada päättää, haluavatko he osallistua tutkimukseen, tässä tapauksessa aivoriihityöskentelyyn. Osallistumisen tulee siis olla vapaaehtoista ja tutki- muksen kulku, tässä tapauksessa aivoriihen kulku selvitetään osallistujalle. (Hirsjärvi ym. 2016, 25.)

Aivoriihityöskentelyihin osallistuminen oli täysin vapaaehtoista. Yksiköiden esimiehet oli- vat kertoneet saapumisestani etukäteen. En vaatinut ketään osallistumaan. Aivoriihityös- kentelyn sai tehdä yksin tai ryhmässä. Kerroin aivoriihen kulun ja sen, että vastauksiin ei laiteta nimeä ja ne voi laittaa suoraan mukanani olevaan kirjekuoreen, jonka sisällön katson vasta myöhemmin. Jotkut toteuttivat aivoriihen vasta poistuttuani paikalta aika- taulujen vuoksi. Osa halusi lähettää vastaukset minulle sähköpostiin, mutta joistakin yk- siköistä hain myöhemmin kirjekuoreessa olevat vastaukset. Vertaiskäyntikohteissa so- vimme, että vastaukset käsitellään yhdessä Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen henkilöstön vastausten kanssa, koska niitä oli suhteessa vähän. Tarkoitus oli kuitenkin

se, että hyvät ajatukset ja toimintatavat nousevat esiin, ei niinkään se, mistä ne ovat lähtöisin.

8.3 Arviointi

Matkalla osallisuuteen- kansion ei ole tarkoitus olla täysin valmis kehittämissuunnitelman lopputtua. Se on pohja, jota on mahdollisuus osallisuuden hengessä täydentää sitä mukaa, kun hyviä toimintamalleja ja työtapoja syntyy ja löytyy. Matkalla osallisuuteen- kansio on kirjoitettu suomeksi, mutta esitellyt menetelmät eivät ole kieleen sidottuja. Käännän johdannon ruotsiksi ennen kansion esittelyä ja henkilökunnan ajatukset sekä menetelmät on kirjattu ”huoneentauluihin” alkuperäisellä kielellä. Suurin osa kansiossa esitellyistä kirjoista ja linkeistä on suomeksi, mutta toivon, että ruotsinkieliset varhaiskasvattajat täydentävät listaa ruotsinkielisillä materiaaleilla.

Työ on ollut osin varsin yksinäistä, vaikka tukenani on ollut ohjausryhmä ja olen tehnyt vertaiskäyntejä ja aivoriihiyöskentelyä. Jälkikäteen ajattelen, että olisin voinut ottaa henkilöstöä vielä enemmänkin osalliseksi työhön. Toisaalta aikataulujen yhteensovittaminen ja ajan löytyminen aivoriihiyöskentelylle oli jo nyt haastavaa. Varhaiskasvatuksessa tapahtuu paljon, ja päivät saattavat olla kiireisiäkin. Onneksi omat aikatauluni olivat joustavat, joten pystyin taipumaan muiden aikatauluihin.

Erityisesti ohjausryhmän kanssa oli vaikea saada yhteisiä keskustelu-aikoja sopimaan ja päädyinkin pyytämään arvioita Matkalla osallisuuteen -kansiossa sähköpostitse, jolloin jokainen voi tehdä arvion ehtiessään. Koin palautteet kuitenkin erittäin tärkeinä, jotta kansion lopullinen muoto ei ole vain oman arviointini varassa. Ohjausryhmän palautteiden perusteella päädyin kirjoittamaan Matkalla osallisuuteen -kansion johdannon myös ruotsiksi sekä lisäämään teoriaosuuteen kappaleen aikuisten vastuusta lasten osallisuuden huomioonottamisessa ja vuorovaikutuksessa. Ohjausryhmältä tuli myös ehdotus kansion levityksestä Google Driven kautta, jossa sen voi jakaa varhaiskasvatuksen henkilöstölle. Koska kasvattajat nostivat aivoriihiyöskentelyssä esille lasten osallistumisen perustoimintoihin, lisäsin siitä osion Matkalla osallisuuteen -kansion teoriaosuuteen.

Jos voisin parantaa jotain Matkalla osallisuuteen -kansiossa heti, parantaisin ulkoasua. Tekninen toteutus ei ole paras mahdollinen, johtuen omista puutteellisista taidoistani. Jatkossa myös kansion ulkoasua voidaan toivottavasti parannella, jos jollakin on taitoa ja innostusta siihen. Toivon myös saavani lisää valokuvia kansioon varhaiskasvattajilta.

Jotta lasten osallisuuden vahvistaminen ei unohtuisi, tulisi Matkalla osallisuuteen -kansiota päivittää säännöllisesti. Päiväkodit, ryhmät ja yksittäiset kasvattajat voisivat kerätä ideoitaan ja pakettiin sopivia valokuvia ja lähettää niitä paketin päivittäjälle. Ajatusten kerääminen voi tapahtua myös syksyn tai kevään pedagogisissa illoissa nopealla aivoriihellä illan aluksi. Päivityksen voisi tehdä kerran tai kaksi kertaa vuodessa, esimerkiksi marraskuussa ja maaliskuussa. Näin päivittäjällekään ei tulisi kohtuuttomasti lisätyötä tehtävästä. Päivitysvastuu voisi myös kiertää yksiköltä toiselle. Matkalla osallisuuteen -kansion päivitys varmistaisi tiedon ajankohtaisuuden ja kansion kehittymisen, eikä se unohtuisi arkistojen uumeniin.

Vertaiskäynnit ja aivoriihityöskentely olivat omalta kannaltani työn antoisinta osuutta. Oli todella mielenkiintoista käydä uusissa paikoissa ja saada vaihtaa ajatuksia sekä tuttujen että vieraiden varhaiskasvattajien kanssa. Myös itse kansion kokoaminen ja rakenteen miettiminen oli mielenkiintoista. Koen olevani etuoikeutettu saadessani uppoutua syvälle mielenkiintoiseen aiheeseen.

Tehdessäni Matkalla osallisuuteen -kansiota, olen samalla reflektoinut ja arvioinut tekemääni työtä sekä oppimistani. Oppimista on tapahtunut matkan varrella paljon. Olen saanut lukea paljon aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja näin päässyt syventämään omaa ymmärrystäni osallisuudesta. Odotan jo innolla työskentelyä uuden lapsiryhmän ja tiimin kanssa ensi syksynä, jolloin voin ottaa kaiken oppimani käyttöön. Koen, että olen sisäistänyt ajatuksen osallisuuden tärkeydestä ja toivon, että pystyn jakamaan ajatukseni tiimin kanssa.

Esittelen kansion varhaiskasvatuksen henkilöstölle toukokuussa 2019 pidettävässä pedagogisessa kahvilassa. Silloin tehtäväni on innostaa kansion käyttöönotossa ja muistuttaa lasten osallisuuden merkityksestä. Erityisesti haluan kertoa henkilöstöltä nousseista ajatuksista sekä Meri Williamsin ”Mitä pidät päiväkodista” -pelistä. Tarkoituksena on, että henkilöstö ehtii tutustua kansioon ja siinä esiteltyihin ajatuksiin ja toimintatapoihin kevään ja kesän aikana, jolloin mahdolliset uudet ideat ovat käytettävissä jo syksyllä 2019. Samalla kerron mahdollisuudesta vaikuttaa kansion sisältöön jatkossa.

Jatkossa olisi mielenkiintoista ottaa lähempään tarkasteluun lasten osallisuus toimintaympäristöjen suunnittelussa. Samoin olisi mielenkiintoista ottaa selvää, onko Matkalla osallisuuteen -kansio otettu käyttöön ja onko lasten osallisuus vahvistunut sen myötä. Myös vanhempien osallisuuden vahvistaminen on aihe, joka vertaiskäynneillä ja aivoriihissä käymieni keskustelujen perusteella mietityttää varhaiskasvattajia.

KidsRights on säätiö, joka seuraa lasten oikeuksien toteutumista ja tekee yhdessä lasten kanssa töitä sen eteen, että lasten ääntä kuullaan. Säätiön vuosittain julkaisema KidsRights Index ja siihen liittyvä raportti kertovat, miten lasten oikeudet toteutuvat 182:ssa lasten oikeudet ratifioineessa maassa. Vuoden 2018 raportissa Suomi oli sijalla seitsemän. Korkeasta sijoituksesta huolimatta Suomessakaan ei lasten kuuleminen ja osallisuus toteudu vielä täysin toivottavalla tavalla. Asenteellisesti ja käytännössä on vielä tekemistä lasten oikeuksien tunnustamiseksi, vaikka hallitusohjelmissa ja opetus-suunnitelmissa oikeudet on jo huomioitu. KidsRights -säätiön raportin mukaan lasten osallisuus ja kuuleminen ovat maailmanlaajuinen huolenaihe, eikä mikään maa saanut indeksissä arvosanaa ”hyvä”. Niissäkin maissa, joissa ollaan tietoisia lasten osallisuudesta, on aukkoja tietämyksessä siitä, mitä se tarkalleen ottaen tarkoittaa ja miksi se on merkityksellistä. (Kidsrights 2019; Haanpää 2019.)

KidsRights Index:iin peilaten lasten osallisuus on ajankohtainen ja tärkeä aihe, jota on hyvä pitää esillä. Tätä taustaa vasten Matkalla osallisuuteen -kansio tuo Paraisten kaupungin varhaiskasvatuksen henkilöstölle juuri perustietämystä siitä, mitä lasten osallisuus on ja miten sitä voi vahvistaa ja tukea.

Osallisuuden vahvistamisesta varhaiskasvatuksessa olisi paljon kirjoitettavaa, tutkittavaa ja oivallettavaa. Ajattelen, että osallistuminen ja lasten aito kuuleminen voivat olla ensimmäisiä askelia matkalla osallisuuteen. Toivon, että Matkalla osallisuuteen -kansio auttaa näiden ensimmäisten askelten ottamisessa ja tukee matkalla syvempään osallisuuteen.

9 POHDINTA

Aloittaessani tutustumisen osallisuuden käsitteeseen ensimmäisenä mieleeni tuli osallistuminen yhteiseen toimintaan, mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin ja oikeus päättää niistä. Kun sitten pääsin työni ja opintojeni myötä syventymään aiheeseen, ymmärsin, että kyse on laajasta käsitteestä, jota voi tarkastella monista eri näkökulmista. Itselleni tärkeiksi näkökulmiksi ovat nousseet vapaaehtoisuus ja ajatus osallisuudesta syrjäytymisen vastavoimana. Kasvattajana haluan korostaa sitä, että huomioimalla lasten osallisuuden jo varhaiskasvatuksessa, nostamme yhdessä lasten kanssa heidän äänensä kuuluviin.

Olisi hyvä, jos varhaiskasvatuksen henkilöstöllä olisi mahdollisuus vieraillla toisissa yksiköissä, joko oman kaupungin sisällä tai muissa kunnissa. Hyvät ideat ja toimintamallit kannattaa pistää jakoon puolin ja toisin. Varhaiskasvattajilla saattaa olla mahdollisuuksia tavata toisiaan ja jakaa ideoita keskenään, esimerkiksi yhteisissä koulutuksissa, mutta toisissa yksiköissä vieraillessa ideat ja toiminta konkretisoituvat eri tavalla kuin satunnaisissa keskusteluissa. Tämä voisi myös lisätä koko kaupungin varhaiskasvattajien yhteenkuuluvuuden ja osallisuuden tunnetta.

Turja (2012, 47) puhuu osallisuuden mahdollistamisesta ja osallisuuteen kutumisesta. Mielestäni näissä ilmaisuissa kiteytyy jotain oleellista osallisuudesta ja sen vapaaehtoisuudesta. On tärkeää muistaa, että myös lapsilla on oikeus vetäytyä yhteisestä toiminnasta, mutta yhtä tärkeää on muistaa, että varhaiskasvatuksessa on aikuisen vastuulla kutsua kaikki mukaan yhteiseen osallisuuteen.

LÄHTEET

Ahonen, L. 2017. Vasun käyttöopas. Jyväskylä: PS-kustannus.

Alila, K.; Eskelinen, M.; Estola, E.; Kahiluoto, T.; Kinos, J.; Pekuri, H.-M.; Polvinen, M.; Laaksonen, R. & Lamberg, K. 2014. Varhaiskasvatuksen historia, nykytila ja kehittämisen suuntalinjat. Tausta- aineisto varhaiskasvatusta koskevaa lainsäädäntöä valmisteleavan työryhmän tueksi. Opetus- ja kulttuuriministeriö. Viitattu 1.4.2019 <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75258/tr12.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

Eerola-Pennanen, P.; Vuorisalo, M. & Raittila, R. 2017. Johdatus varhaiskasvatukseen. Teoksessa M. Koivula.; A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy, 177–191.

Fernie, S. & Smith, K. 2010. Action research. Teoksessa L. Dahlberg & C. McCaig. 2010. Practical research and evaluation: A start-to-finish guide for practitioners. Los Angeles, Calif.: SAGE, 95–110.

Granberg, A. 2004. Småbarnslek – en livsnödvändighet. Tukholma: Liber AB.

Haanpää, L. 2019. Lapsilla on oikeus osoittaa mieltään. Turun Sanomat 1.4.2019.

Hart, R. 1992. Children's participation: from tokenism to citizenship. Florence: Unicef. Viitattu 15.3.2019: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf.

Hayes, A.; Gray, M. & Edwards, B. 2008. Social Inclusion. Origins, concepts and key themes. Australian Government. Viitattu 8.4.2019 https://www.researchgate.net/publication/322160853_Social_Inclusion_Origins_concepts_and_key_themes

Heikkinen, H. 2018. Teoksessa R. Valli (toim.) 2018. (5., uudistettu painos.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–230.

Heinimaa, E. 2011. Reggio Emilia- pedagogiikka. Teoksessa J. Paalasmaa (toim.) 2011. Lapsista käsin. Kasvatuksen ja opetuksen vaihtoehtoja. Jyväskylä: PS-kustannus, 277–282.

Heinonen, H.; Iivonen, E.; Korhonen, M.; Lahtinen, N.; Muuronen, K.; Semi, R. & Siimes, U. 2016. Lasten oikeudet ja aikuisten vastuut varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Helenius, A. & Korhonen, R. 2012. Leikin ensi askeleita. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) 2012. Varhaiskasvatuksen käsikirja. 2.painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–76.

Helin, E.; Kola-Torvinen, P. & Tarkka, K. 2018. Osallisuus ja osallistuminen varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. Teoksessa J. Kangas; J. Vlasov; E. Fonsén & J. Heikka. 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2– Suunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 11–19.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2016. Tutki ja kirjoita. 21. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hujala, E.; Puroila, A.-M.; Parrila- Haapakosi, S. & Nivala, V. 1998. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatus 90 Oy.

Hujala, E.; Turja, L.; Elo, J. & Roos, P. (toim.) 2014. Varhaiskasvatuksen käsikirjan työkirja. Jyväskylä: PS-kustannus.

Hundeide, K. 2011. Kannustava vuorovaikutus käytännössä. ICDP- ohjelman toteutus. Kannustava vuorovaikutus – Suomi ry.

- Innokylä 2012. Aivoriihi. Viitattu 5.3.2019: <https://www.innokyla.fi/web/malli109565>.
- Innokylä 2013. Parastaminen (Benchmarking). Viitattu 10.1.2019: <https://www.innokyla.fi/web/malli257974>.
- Isola, A-M.; Kaartinen, H.; Leemann, L.; Lääperi, R.; Schneider, T.; Valtari, S.; Keto-Tokoi, A. 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 33/2017. Viitattu 29.1.2019 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/135356/URN_ISBN_978-952-302-917-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Johannesen, N. & Sandvik, N. 2009. Små barns delaktighet och inflytande – några perspektiv. Stockholm: Liber AB
- Juutinen, J. 2018. Inside or outside? Small stories about the politics of belonging in preschools. University of Oulu: Oulu. Viitattu 10.3.2019 <http://jultika.oulu.fi/files/isbn9789526218816.pdf>.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. Oletko sä meidän kaa? Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa. Pedatietao oy.
- Kananen, J. 2014 Toimintatutkimus kehittämistutkimuksen muotona: Miten kirjoitan toimintatutkimuksen opinnäytetyönä? Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kangas, J.; Vlasov, J.; Fonsén, E. & Heikka, J. (toim.) 2018. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa 2 – Sunnittelu, toteuttaminen ja kehittäminen. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kannustava vuorovaikutus / ICDP 2018. Viitattu 3.2.2019 <https://icdp.fi/fi/kannustavavuorovaikutusicdp/>.
- Karila, K. 2017. Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? Julkaisussa Pedagogiikan aika. 2017. Lastentarhanopettajaliitto, 9–11. Viitattu 1.4.2019 <https://www.lastentarha.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>.
- Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro. Ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Karlöf, B.; Lundgren, K.; Edenfelt Froment, M. 2003. Ota oppia parhaista! Tehoa vertailuoppimisesta. Helsinki: Talentum.
- Keisala, K. 2017. Millaista on hyvä vuorovaikutus? Viitattu 28.1.2019 <https://vslj.fi/hyva-vuorovaikutus-perustuu-dialogille/>.
- Kettukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa J. Heikka; E. Fonsén; J. Elo & J. Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Lisäpainos 2016. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 96–114.
- Kettunen, I. 2016. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Päivi Virkin haastattelu. Talentia- lehden erikoisnumero varhaiskasvatuksen ammattilaisille 4.11.2016.
- Kettunen, I. 2017. Osallisuus on lapsen oikeus. Leena Turjan haastattelu. Talentia- lehden erikoisnumero varhaiskasvatuksen ammattilaisille 29.9.2017.
- Kidsrights 2019. The kidsrights Index 2018. Viitattu 5.4.2019 <https://www.kidsrightsindex.org/>.

Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto, yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Viitattu 8.3.2019 <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/13311/9513924009.pdf?sequence=1>.

Klein, S. 2012. Action research methods: Plain and simple. New York: Palgrave Macmillan.

Koivula, M. & Laakso, M-L. 2017. Lapsen varhainen kehitys kommunikaation, vuorovaikutussuhteiden ja leikin näkökulmasta. Teoksessa Teoksessa M. Koivula.; A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy, 108–128.

Koivunen, P-L. 2013. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. 2.painos. Jyväskylä: PS- kustannus.

Lapsen mediavuodet 2011. Kirkkonummen varhaiskasvatus. Kirkkonummi: Kirkkonummen varhaiskasvatus.

Lapsen oikeudet. Viitattu 25.11.2017 <https://www.lapsenoikeudet.fi/lapsen-oikeuksien-sopimus/sopimuksen-yleisperiaatteet/1955-2/>.

Lapsen oikeuksien viikko 2018. Viitattu 2.2.2019 <https://www.lapsenoikeudet.fi/kampanja/lapsenoikeuksienviikko-2018/teemat/>.

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 29.1.2019 www.thl.fi/sokra. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600.

Lehtinen, A-R. 2000. Lasten kesken. Lapset toimijoina päiväkodissa. Jyväskylä: Kopijyvä Kustannus Oy. Viitattu 18.3.2019 https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/47917/SoPhi55_978-951-39-6496-2.pdf?sequence=3.

Lehtinen, E. & Koivula, M. 2017. Leikki yhdistää lapsia ja aikuisia. Teoksessa M. Koivula.; A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy, 177–191.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka; E. Fonsén; J. Elo & J. Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Lisäpainos 2016. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 16–40

Malone, K. & Hartung, C. 2010. Challenges of participatory practice with children. Teoksessa B. Percy-Smith & N. Thomas. 2010. A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practise. London: Routledge, 24–38.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto 2018. Lapsivaikutusten arviointi tiiviisti. Viitattu 1.4.2019 <https://dzmdrerwnq2zx.cloudfront.net/prod/2018/12/11141828/Lapsivaikutusten-arviointi-tiiviisti.pdf>.

McNiff, J. & Whitehead, J. 2012. Action Research for Teachers: A Practical Guide. Taylor and Francis.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2011. Lapselle hyvä päivä tänään. Näkökulmia 2010- luvun varhaiskasvatukseen. 4. painos. Pedatieto Oy.

Moilanen, T.; Ojasalo, K. & Ritakoski, J. 2015. Kehittämistyön menetelmät. Uudenlaista osaamista liiketoimintaan. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

- Munter, H. 2013. Alle 3-vuotiaiden leikki, kuvittelu ja lasten aloitteisiin tarttuva narratiivinen pedagogiikka. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino, 113–158.
- Mykkänen, J. & Böök, ML. 2017. Moninaiset perheet ja varhaiskasvatus. Teoksessa M. Koivula.; A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy, 75–86.
- Mäkitalo, A-R.; Nevanen, S.; Ojala, M.; Tast, S.; Venninen, T. & Vilpas B. (toim.) 2011. Löytöretkellä osallisuuteen. Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II. Socca ja Heikki Waris- instituutin julkaisusarja nro 26, 2011. Viitattu 10.3.2019 http://www.socca.fi/files/1373/Loytoretkella_osallisuuteen_kehittamista_ja_tutkimista_paivakodin_arjessa_II.pdf.
- Niva, M. & Tuominen, K. 2005. Benchmarking käytännössä. Itsearviointin työkirja. Turku: Oy Benchmarking Ltd.
- Opas, M. 2013. Yhteisöllinen kasvattajatiimi. Teoksessa P. Marjanen; M. Marttila & M. Varsa (toim.) Pienten piirissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 141–164.
- Opetushallitus 2019a. Varhaiskasvatus. Viitattu 7.3.2019: https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/varhaiskasvatus.
- Opetushallitus 2019b. Varhaiskasvatusuunnitelman perusteet 2018. Viitattu 4.3.2019. https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus/perusteet.
- Opetushallitus 2019c. VASU 2018- varhaiskasvatusuunnitelman perusteiden uusiminen. Viitattu 6.2.2019 https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2019. Varhaiskasvatuslain uudistus. Viitattu 4.3.2019 <https://mi-nedu.fi/uusivarhaiskasvatuslaki>.
- Paalasmaa, J. 2011. Vaihtoehtopedagogiikkojen ydin. Teoksessa J. Paalasmaa (toim.) Lapsesta käsin. Kasvatuksen ja opetuksen vaihtoehtoja. Jyväskylä: PS-kustannus, 285–294.
- Pajula, E. 2014. Teoksessa A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.). Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 11-21. Viitattu 29.1.2019 <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/osallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>.
- Parainen 2019a. Kaupungin organisaatio. Viitattu 15.3.2019: http://www.parainen.fi/web/forvaltning_och_fortroendeorga/tjansteinnehavarorganisationen/fi_FI/tjansteinnehavarorganisationen/.
- Parainen 2019b. Viitattu 22.1.2019: http://www.pargas.fi/web/forvaltning_och_fortroendeorga/tjansteinnehavarorganisationen/bildning/fi_FI/bildning/.
- Parainen 2019c. Varhaiskasvatus. Viitattu 7.4.2019 http://www.parainen.fi/web/tjanster/sma-barnspedagogik/dagvardsplatserna/fi_FI/pargas_kommunomrade/.
- Parainen 2019d. Kalakamut 2018. Viitattu 12.2.2019: http://www.pargas.fi/web/tjanster/sma-barnspedagogik/gaddan_o_ganget/fi_FI/gaddan_2018/.
- Paraisten kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma 2016. Viitattu 2.4.2019 <https://eperusteet.opin-topolku.fi/#/fi/ops/8940193/varhaiskasvatus/tiedot>.
- Parikka- Nihti, M. & Suomela, L. 2014. Iloa ja ihmettelyä. Ympäristökasvatus varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Piironen, T. 2007. Ohjaajan opas osallistavien ryhmien ohjaamiseen. Kuunnelkaa meitä – Lasten osallisuushanke 2006-2007. Viitattu 14.11.2017 <http://docplayer.fi/5281840-Tiina-piironen-ohjaajan-opas-lasten-osallistavien-ryhmien-ohjaamiseen.html>.

Pulkkinen, L. (toim.) 2018. Kohti yhteistä lapsikäsitystä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 12/2018. Viitattu 2.2.2019 http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/136124/URN_ISBN_978-952-343-086-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Raittila, R. 2013. Pienryhmätoiminta ja leikkialueet. Teoksessa K. Karila & L. Lipponen (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino, 69–94.

Raittila, R. & Siippainen, A. 2017. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö. Teoksessa M. Koivula.; A. Siippainen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Tampere: Vastapaino Oy, 283–292.

Rautiainen, A. 2016. Opetushallitus. Mitä on varhaiskasvatuksen pedagogiikka? Blogikirjoitus 23.5.2016. Viitattu 1.4.2019 https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus/103/0/mita_on_varhaiskasvatuksen_pedagogiikka.

Rintakorpi, K. 2014. Pedagoginen dokumentointi välineenä 1-3 -vuotiaiden osallisuuteen päivähoidon aloitusvaiheessa. Teoksessa J. Heikka; E. Fonsén; J. Elo & J. Leinonen (toim.) 2014. Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Lisäpainos 2016. Tampere: Suomen varhaiskasvatus ry, 133–154

Roos, P. 2015. Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press. Viitattu 23.3.2019 <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/96477/978-951-44-9691-2.pdf?sequence=1>.

Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. 2. Korjattu painos. Nokia: Piia Roos Oy.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turun ammattikorkeakoulun puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.

Salonen, K; Eloranta, S; Hautala, T. & Kinon, S. 2017. Kehittämistoiminta ja kehittämisen menetelmiä ammatillisessa korkeakoulutuksessa. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 108. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 28.1.2019 <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522166494.pdf>.

Satakielensiivin 2018. Elämäseinä tuo varhaiskasvatuksen toiminnan ja lapsen arjen näkyväksi. Viitattu 28.3.2019 <https://satakielensiivin.wordpress.com/2018/09/28/elamaseina-tuo-varhaiskasvatuksen-toiminnan-ja-lapsen-arjen-nakyvaksi/>.

Sheridan, S. & Pramling Samuelsson I. 2001. Children's Conceptions of Participation and Influence in Pre-school: a perspective on pedagogical quality. Julkaisussa Contemporary Issues in Early Childhood, Volume 2, Number 2. 2001, 169–194. Viitattu 11.4.2019 <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/ciec.2001.2.2.4>

Shier, H. 2001. Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation In Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. Julkaisussa Children & Society Volume 15. 2001, 107–117. Viitattu 11.4.2019 https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaali-huoltolaki#Lidp445835904>

Stenvall, E. & Seppälä, U. 2008. Talo lapsia varten. Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin työpapereita 2008:1. Viitattu 11.3.2019 http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivakodissa.pdf.

Sundhall, J. 2018. Åldersmaktsordningen och barns rätt till delaktighet. Teoksessa T. Johansson & E. Sorbring (red.). 2018. Barn- och ungdomsvetenskap- grundläggande perspektiv. Stockholm: Liber AB, 122–133.

Suomen perustuslaki 731/1999. 2.luku, pykälä 6. Annettu Helsingissä 11.6.1999. Saatavilla <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajan-tasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki%206#a731-1999>.

Särkelä-Kukko, M. 2014. Teoksessa A. Jämsen & A. Pyykkönen (toim.). Osallisuuden jäljillä. Pohjois- Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry, 34-50. Viitattu 29.1.2019 <https://www.pksotu.fi/pksotu/wp-content/uploads/2018/02/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>.

Taipale, V. & Lindroos, K. 2003. Esipuhe teoksessa L. Karlsson. 2005. Sadutus. Avain osallista-vaan toimintakulttuuriin. 2. korjattu ja täydennetty painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 7–8.

Tast, S. 2010. Lasten osallisuus. Teoksessa L. Kirves & M. Stoor-Grenner. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto & Folkhälsan, 40–43. Viitattu 11.4.2019 <http://mlfi.s3.amazonaws.com/prod/2017/08/04185732/Kiusaamisen-ehk%C3%A4isy-varhaiskasvatuksessa-B5-www.pdf>

Tast, S. 2017. Lasten vertaissuhteiden pedagoginen rakentaminen ja tukeminen varhaiskasvatuksessa. Lastentarhanopettajaliiton julkaisussa Pedagogiikan aika. Viitattu 28.3.2019 <https://www.lastentarha.fi/uploads/2018/10/31eded03-pedagogiikanaikajulkaisu-6.pdf>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018. Lastensuojelun käsikirja -> Työprosessit ->Lapsen osallisuus. Viitattu 8.4.2019 <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Lapsivaikutusten arviointi. Viitattu 1.4.2019 https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/johtamisen_tueksi/miten_arvioida/lapsivaikutusten_arviointi.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampere University Press. Viitattu 10.1.2019: http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/100802/Toikko_Rantanen_Tutkimuksellinen_kehittamistoiminta.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Turja, L. 2012. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) 2012. Varhaiskasvatuksen käsikirja. 2.painos. Jyväskylä: PS-kustannus, 41–53.

Varhaiskasvatuslaki 540/2018. Annettu Helsingissä 13.7.2018. Saatavilla <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Opetushallitus. Viitattu 20.11.2017 http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. Opetushallitus. Viitattu 2.2.2019 https://www.oph.fi/download/195244_Varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet19.12.2018.pdf.

Venninen, T.; Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. ”Parasta on kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi”- Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Soccan julkaisusarjan työpapereita

2010:3. Helsinki. Viitattu 17.3.2019: http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jae-tuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakodeissa_2010.pdf.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2004. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Vilka, H. 2015. Tutki ja kehitä. 4., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Virkki, P. 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Joensuu: Itä- Suomen yliopisto. Viitattu 20.11.2017 http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf.

Williams, M. 2018. Mitä pidät päiväkodista? Lapsen kuulemisen peli. Hämeenlinnan varhaiskasvatus. Viitattu 27.2.2019. <http://www.hameenlinna.fi/Palvelut/Perheiden-palvelut/paivahoito/Hameenlinnan-uusi-varhaiskasvatussuunnitelma/Uusi-VASU-Hameenlinnassa/Tiedotteet---Uusi-VASU/Tavoitteena-on-etta-lapsi-voittaa--lapsen-kuulemisen-peli/>.

Williams, P. & Sheridan, S. 2018. Villkor för barns lärande, delaktighet och inflytande i förskolan. Teoksessa T. Johansson & E. Sorbring (red.). 2018. Barn- och ungdomsvetenskap- grundläggande perspektiv. Stockholm: Liber AB, 148–162.

YK:n lapsen oikeudet. Viitattu 21.11.2017 <http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sops-teksti/1991/19910060#idp452099760>.

Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991. Annettu Helsingissä 21.8.1991. Saatavilla https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2

Åkerfelt, T-L. & Laitinen, M. 2016. Leikki esiopetuksessa tukimateriaali. Opetushallitus. Saatavilla 5.2.2019: https://www.edu.fi/download/181135_leikki_esiopetuksessa_tukimateriaali.pdf.

Öhman, M. 2006. Den viktiga vardagen - vardagsberättelser och värdegrund. Vällingby: Runa förlag.

Liite 1. Matkalla osallisuuteen- kansion sisältö

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO / INTRODUKTION	3
2 OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA	4
3 MITÄ LASTEN OSALLISUUS ON JA MITEN SITÄ VOI VAHVISTAA?	12
- Varhaiskasvattajien ajatuksia lasten osallisuudesta	
- Mitä pidät päiväkodista? Lapsen kuulemisen peli	
- Sadutus	
4 OSALLISUUTEEN LIITTYVÄÄ KIRJALLISUUTTA JA INTERNETLINKKEJÄ	18
LÄHDELUETTELO	23

Liite 2. Varhaiskasvattajien ajatuksia lasten osallisuudesta

AJATUKSIA OSALLISUUDESTA / TANKAR OM DELAKTIGHET:

”Lapsen osallisuuden myötä lapsi kokee tulleen kuulluksi. Arjessa lapsi saa tehdä päätöksiä ja vaikuttaa omaan arkeensa eri tavoin. Aikuinen kuitenkin asettaa toiminnalle ns. raamit, jotka tuovat turvaa ja pedagogiikkaa.”

”Barnens åsikter och idéer tas i beaktande i så gott som alla situationer.”

”Läsnaölo ja ”lyhörd” on tärkeää.”

”I ett barngrupp med mindre barn är det extra viktigt att vara lyhörd för barnens önskemål, viktigt att hela tiden vara psykiskt närvarande.”

”Att barnen blir sedda och att man lyssnar på dem.”

”Osallisuus on lasten kokemusta siitä, että heillä on tärkeä rooli yhteisössä ja mahdollisuus vaikuttaa itseensä ja yhteisöönsä vaikuttaviin asioihin. Se mielestäni syntyy laadukkaassa vuorovaikutuksessa ja kiireettömässä ympäristössä.”

” Viktigaste är att vara lyhörd och lyssna på vad barnen berättar, har för intresse och idéer och utifrån det kunna vara flexibel.”

”Vuxna är handledare för barnen, ger instruktioner och visar då det behövs.”

”Allas åsikter och idéer tas i beaktande, fast dom kanske inte kan förverkligas.”

”Kort sagt får man som vuxen vara ännu mer lyhörd och hålla sig tillbaka för att barnen åsikter, tankar, idéer och känslor kommer fram. Svårast med de tystlåtna.”

TOIMINTAA / VERKSAMHET:

"Hiekkalaatikkoleikkiin ei tarvitse kuin istahtaa laatikon reunalle, jolloin lapset kerääntyvät ympärille. Siitä on hyvä seurata ja olla osallisena hetkessä."

"Biblioteksbesök (barnen väljer böcker)."

"Laatikkoukko- leikki, Tulkaa kotiin kaikki lapset, Värileikki."

"Sköta om gården (kratta, plocka äpplen—>till musteriet—>dricka egen saft)."

"Metsäretket: Oivallinen oppimisen ja tutkimisen paikka. Motorisen taidon vahvistaminen aikuisen mallin mukaan. Tutkimisen yhteinen ilo, lasten kiinnostusten huomioiminen tärkeää. Pienikin löytö on ihmettelyn arvoinen."

"Lauluhetkissä lapset saavat ehdottaa lauluja ja haluavatko soittaa samalla."

"Bokkassar(förskolan), (barnen väljer bok: läses hemma: barnets åsikt om boken)."

"Projektimuotoinen työskentely: aihe lapsilta, lasta askarruttavat kysymykset -> tutkimme ja tutustumme näihin aiheisiin."

"Hjälper vuxna med vardagliga saker (tex hämtar matkärnan)."

"Theraplay- leikkihetket."

"Pippurikauppias, Seuraa johtajaa."

"Vi bakar ganska ofta eftersom barnen så gärna vill det."

"Veneleikki" puistossa. Aikuinen vaan istuu veneeseen, jolloin matka maailman ääriin voi lasten kanssa alkaa. Mielikuvitus laukkaa ja aikuinen voi johdatella retkeä."

"Matsituationer: - tar mat själva, funderar på hur mycket orkar jag äta. Häller mjölk/vatten. Städar undan."

"Aikuinen lähtee mukaan lapsen leikkiin."

"Lapset mukaan hakemaan välineitä esim. askartelu, jumppa.
Esim. jumpparatojen rakentamisessa lapset mukana."

"Barnen hjälper varandra."

"Låta barnen ibland rösta på olika alternativ i olika situationer."

MITEN LASTEN OSALLISUUS OTETAAN HUOMIOON? / HUR TAR MAN BARNENS DELAKTIGHET I BEAKTANDE?

"Pienryhmätoiminta loistava tapa saada lapsen kiinnostuksen kohteet selville! -> Koko hoitopäivä pienryhmätoimintana, ei ainoastaan yksittäisen "tuokiot"."

"Samling--->diskuterar och funderar tillsammans vad vi vill göra."

"Yksilöohjaus/haastattelut jne."

"Tänka själv, inte "servera" allt färdigt."

"Tilanteiden seuraaminen -> täytyykö välttämättä keskeyttää, jos jokin asia kesken ja lapset motivoituneita tekemään."

"Grupperna är indelade på ett visst sätt, men om barn från olika grupper t.ex har en bra lek på gång kan man flexa med indelningen."

"Teemat lähtee lapsilta. Esimerkiksi askartelu yms. Mikä kiinnostaa? Haluaako maalata, piirtää...? Mitä värejä?"

" Omröstningar: Vart går vi på utfärd? Gruppnamnet? Vad pysslar vi?"

"Leikinvalintataulu."

"Till fester får barnen önska vilket program vi skall ha."

"Brainstorming: Vad vill vi/jag göra? Skogen, utfärder, pyssel..."

"Vi har bett barnen önska vad vi skall ha för program i gruppen, allt går inte att förverkliga, men en del. Vi kommer t.ex att få besök av en brandbil, polishund."

"Viikko määrittöy paljon lapsia motivoivien toimintojen mukaan (aikuinen mieltii, miten tavoitteet saadaan saavutettua)."

"Barn kan mycket bara de får testa."

"Grundplaneringen görs av oss vuxna, men slutresultatet kan vara ngt helt annat än man från början tänkt."

"I samlingen får barnen ibland välja vilka sånger och ramsor vi tar. (Alltid går det inte, det tar en tid att lära in nya sånger & verser och då bestämmer den vuxne.)"

"I vår grupp har alla barn ett tecken (som stöd) och barnen har själva valt sitt tecken, t ex. Ekorre, hare..."

"Joustava, ei liian tiukka etukäteissuunnittelu jättää tilan lapsista lähtevään toimintaan."

